

VJERAN KURSAR
(Zagreb)

BOSANSKI FRANJEVCI I NJIHOVI PREDSTAVNICI NA OSMANSKOJ PORTI*

Njegova djelovanja kao i ostalih carigradskih agenata još nisu objelodanjena, a neće se svagda ni objelodaniti. Ona nijesu registrirana u posebne zemaljske zapisnike, nego u “knjigu života.”¹

Fra Julijan Jelenić o fra Filipu Pašaliću

Ključne riječi: povijest, Osmansko Carstvo, 19. st., bosanski franjevci, Porta, diplomacija.

Za razliku od pravoslavnih kršćana koji su bili priznati od strane osmanskih vlasti kao zasebna vjerska zajednica na čelu sa patrijarhom, katolici nisu dobili takvo službeno priznanje. Povelje kojima je država regulirala odnose sa katolicima nisu vrijedile na razini čitavog Carstva, već je svakoj pojedinoj zajednici katolika u različitim dijelovima osmanske države izdavana zasebna povelja. Skupine katolika dobivale su tzv. jamstva sigurnosti – *emn u amân*, čime im je zajamčena sigurnost života i

* Želio bih zahvaliti osobama bez čije pomoći ne bih dobio priliku istraživati u arhivima istanbulskih crkava i Bosne Srebrene, pa stoga niti napisati ovaj rad u ovome obliku. To su fra Marko Karamatić, profesor na franjevačkoj teologiji u Nedžarićima u Sarajevu, fra Zoran Livančić, gvardijan samostana u Gučoj Gori, fra Dariusz Wiśniewski iz crkve Sv. Ante na Beyoğluu, Istanbul, padre Claudio Monge, gvardijan samostana Sv. Petra i Pavla na Galati, Istanbul, fra Ruben Tierrablanca, gvardijan samostana Santa Maria Draperis na Beyoğluu, Istanbul, i o. Franz Kangler, ravnatelj St. Georg-Kollega i upravitelj crkve Sv. Jurja na Galati, Istanbul. Posebno želim zahvaliti dr. Edinu Hajdarpašiću sa Loyola University u Chicagu, koji mi je nesebično ustupio kopije dokumenata iz arhiva samostana u Fojnici i Kreševu.

¹ Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, sv. 2 (Sarajevo: Svjetlost, 1990), 289.

imovine te osigurane temeljne vjerske slobode. Obično su ovakve povelje izdavane u obliku ‘*ahda* (“ugovor”), odnosno ‘*ahdnâme*, carskog garantnog pisma. Poznatiji primjeri ove vrste isprava su ahdnama izdana stanovnicima istanbulske četvrti Galata 1453. nakon osvajanja grada, ahdnama izdana bosanskim franjevcima nakon osvajanja Bosne, te ahdnama stanovnicima otoka Kios.² Činjenica da su se istim terminom nazivali i sporazumi sa europskim kršćanskim državama, poput Francuske, Nizozemske, Austrije, Venecije i Dubrovnika, upućuje na zaključak da su i domaći, osmanski katolici bili u određenoj mjeri percipirani kao strano tijelo. Tome u prilog govore i imena *Frenk* i *Latin* koja su pridavana katolicima, a koja su izvorno označavala romanske stanovnike sjeverozapadnog Sredozemlja, da bi kasnije bila proširena na sve zapadne Europljane.³ Ovakvome reguliranju odnosa sa katolicima doprinijela je i činjenica da je vrhovni poglavar katoličke crkve, papa, za razliku od pravoslavnih patrijarha, stolovao van teritorija Osmanskog Carstva, izvan kontrole sultana, i povrh svega je bio i glavni organizator i podstrekač križarskih protuturskih vojnih pohoda. No, kasniji razvoj događaja, nakon smrti sultana Mehmeda II Osvajača, doveo je do postepenog ublažavanja nepomirljivih tonova.⁴

Bosanski franjevci su bili jedini predstavnici katoličke crkve sa zakonski reguliranim položajem u osmanskoj Bosni. Ahdnama koju je izdao Mehmed Osvajač po osvajanju Bosne jamčila je sigurnost i zaštitu (*emn ü amân*), kako franjevcima osobno, tako i crkvama i imovini.

² Halil İnalçık, “Ottoman Galata, 1453-1553,” u: Halil İnalçık, *Essays in Ottoman History*, (Istanbul: Eren, 1998), 279-280, 286-287; Joseph Schacht, “‘Ahd,” *Encyclopaedia of Islam*, 2. izd., CD ROM (Leiden: Brill) (dalje: *EI*²); Joseph Schacht, “‘Amân,” *EI*²; Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, sv. 1 (Istanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971), 29-30; Vančo Boškov, “Ahd-nama Murata III stanovnicima Bara iz 1557. godine,” *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, 28-30/1977-1979 (1979), 279, b. 2; Aleksandar Fotić, “Institucija amana i primanje podaništva u Osmanskom Carstvu: primer sremskih manastira,” *Istorijski časopis*, 52 (2005), 241-248.

³ Usp. Olga Zirojević, “Oko naziva *Frenk* i *Latin*,” *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 28-29/1978-79 (1980), 375-385; Vančo Boškov, “Turski dokumenti o odnosu katoličke i pravoslavne crkve u Bosni, Hercegovini i Dalmaciji (XV-XVII vek),” *Spomenik SANU*, 131, Odeljenje istorijskih nauka 7 (Beograd, 1992), 11. Vidi i: Daniel Goffman, “Negotiating with the Renaissance state: the Ottoman Empire and the new diplomacy,” u: Virginia H. Aksan i Daniel Goffman, ur., *The Early Modern Ottomans. Remapping the Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 64-70, i passim.

⁴ Vidi: Charles A. Frazee, *Catholics and Sultans. The Church and the Ottoman Empire 1453-1923* (London – New York: Cambridge University Press, 1983), 18-22, i passim.

Unatoč tome što ahdnama ne sadrži razrađeni skup pravila i propisa koji bi regulirao položaj katolika u Bosni, ona je bila prihvaćena kao osnovna povelja bosanskog katoličanstva, i to kako od franjevaca, tako i od osmanskih vlasti. Na taj način je vjekovima služila kao osnova za izdavanje novih fermana, kao i brojnih drugih isprava centralnih i lokalnih vlasti.⁵

Izuzev teoretske potrebe za obnavljanjem svih dokumenata po dolasku novog sultana na prijestolje, što je prije svega podrazumijevalo izdavanje novoga fermana koji potvrđuje ranije povlastice, svakodnevne potrebe i sporovi primoravali su franjevce da relativno često komuniciraju sa vlastima. U komunikaciji sa lokalnim organima, kadijama i valijama, franjevci uglavnom djeluju samostalno. Fratri neposredno pristupaju šerijatskom kadijskom sudu i iznose svoje pritužbe, poput fra Pave, gvardijana samostana u Zaostrogu, koji 1564. istupa protiv nastojanja pravoslavnog svećenstva da ubire porez i od katolika.⁶ Nadalje, oni samostalno pristupaju i bosanskom divanu, poput fra Petra 1610., koji zahtjeva da se obustavi oporezivanja katolika od strane srpskih mitropolita.⁷

S druge strane, u poslovima koji su iziskivali odobrenje na najvišoj instanci, na Visokoj Porti u Istanbulu, poput potvrđivanja povlastica prijašnjih sultana, izdavanja dozvola za popravak crkava, rješavanja sporova sa pravoslavnim svećenstvom oko ubiranja poreza, itd., franjevci su nerijetko tražili posredovanje svjetovnih lica, u rasponu od domaćih trgovaca sa poslovnim vezama u Istanbulu, do diplomatskih predstavnika europskih katoličkih država na Porti.⁸

Nakon što je osmanski disident princ Džem dospio u ruke pape Inocenta 1489. godine, sultan Bajazid II je bio primoran pristati na određene ustupke prema katoličkoj crkvi, uslijed čega se formalni položaj katoličanstva u Osmanskom Carstvu znatnije poboljšao. U prvoj polovici 16. stoljeća, po sklapanju saveza François I i Sulejmana Veličanstvenog

⁵ Usp. [Hazim Šabanović], "Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV stoljeća," *Istorisko-pravni zbornik*, 2 (1949), 207-208; Vančo Boškov, "Pitanje autentičnosti Fojničke ahd-name Mehmeda II iz 1463. godine," *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, 28-30/1977-1979 (1979), 87-105; Dominik Mandić, "Autentičnost Ahd-name Mehmeda II B.H. franjevcima," *Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu*, 3-4 (1971), 61-90; Srećko M. Džaja, "Fojnička ahdnama u zrcalu paleografije, pravne povijesti i politike," *Bosna Franciscana*, 17, 31 (2009), 103-128.

⁶ Boškov, "Turski dokumenti o odnosu katoličke i pravoslavne crkve," 15-16.

⁷ *Ibid.*, 24-25.

⁸ O ovoj proceduri vidi: Halil İnalçık, "Şikâyet Hakkı: 'Arz-i Hâl ve 'Arz-i Mahzar'lar," u: Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet* (Istanbul: Eren, 2000), 49-71.

protiv Habsburgovaca kao zajedničkih neprijatelja, osmanski katolici su dobili moćnog zastupnika u osobi francuskog kralja. Kapitulacije sklopljene sa Francuskom 1569. omogućile su katoličkoj crkvi slanje misija u Osmansko Carstvo, dok je francuski veleposlanik u Istanbulu postao najutjecajnija osoba u Carstvu u pitanjima koja se tiču katoličke crkve i katolika.⁹ 1616. godine i Habsburgovci dobivaju vlastite kapitulacije, koje su uključivale i odredbe o skrbi za katolike nalik francuskim, uz posebno pravo zaštite isusovačkog reda. Događaj od posebne važnosti za osmanske katolike bilo je osnivanje Svete kongregacije za propagandu vjere (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) 1622. godine, te postavljanje biskupa sa jurisdikcijom nad svim misijskim zemljama u kojima nema stalnog biskupa, dakle, u svim osmanskim krajevima izuzev Albanije i grčkih otoka.¹⁰ Glavne ispostave Kongregacije za misije u našim krajevima bile su nuncijatura u Beču za Ugarsku, i nuncijatura u Veneciji za Bosnu i Balkan. Međutim, kako su se nunciji nalazili izvan teritorija Osmanskog Carstva, odlučeno je da se 1623. ovlasti dvaju nuncija prenesu na dubrovačkog nadbiskupa, čime Dubrovnik postaje glavni lokalni misionarski centar. Glavni uzrok ovome potezu ležao je u činjenici da je Dubrovačka Republika imala regulirane vazalne odnose sa Osmanskim Carstvom, a ktome je imala razgranate trgovačke veze i kolonije diljem Carstva, koje će kasnije poslužiti kao infrastruktura za misije. I prije 17. stoljeća i dolaska misija, u dubrovačkim kolonijama i naseljima na Balkanu djelovali su dubrovački svećenici kao kapelani tamošnjih trgovaca. Značaj Dubrovnika još je više porastao 1628. godine kada dubrovački nadbiskup postaje i povjerenik Kongregacije za misije u Ugarskoj.¹¹ Pored toga, dubrovačka nadbiskupija imala je crkvenu jurisdikciju i nad katolicima Trebinjsko-mrkanske biskupije, odnosno dijela Hercegovine, a Trebinjsko-mrkanski biskup, koji od 1456. godine trajno rezidira u Dubrovniku, odakle upravlja svojom dijecezom *in partibus infidelium*, bio je sufragana dubrovačkog nadbiskupa.¹²

Osim pomaganja vlastitim građanima u kolonijama na osmanskom teritoriju, kao i katolicima Trebinjsko-mrkanske biskupije, dubrovački

⁹ Vidi: Frazee, 18-22, 26-27, 67-68, i passim.

¹⁰ Ibid. 79-80, 88-90, 102 i passim.

¹¹ Antal Molnár, "Relations between the Holy See and Hungary during the Ottoman Domination of the Country," u: István Zombori, ur., *Fight against the Turk in Central Europe in the first half of the 16th century* (Budapest: METEM, 2004), 201-202.

¹² Vesna Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istambulu* (Zagreb – Dubrovnik: HAZU, 2003), 100-103; Vesna Miović, *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana* (Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2005), 100-103; Kosto Vojnović, "Crkva i država u Dubrovačkoj Republici," *Rad JAZU*, knj. CXIX. Filologičko-historički i filozofičko-juridički razredi, XLI (Zagreb, 1894), 40-41.

diplomati na Porti nerijetko su istupali i u korist bosanskih franjevaca i katolika. Spomenimo neke primjere. 1565. Sulejman Veličanstveni izdao je ferman na molbu, odnosno arzuhal dubrovačkog izaslanika u Istanbulu, kojim se pravoslavnom svećenstvu zabranjuje ubiranje taksa za vjenčanje od katolika.¹³ Deset godina kasnije bosanski franjevci su zamolili dubrovačke poslanike da donesu jedan od njihovih starih fermana u Istanbul i zatraže njegovu obnovu.¹⁴ Četrdesetak godina kasnije, 1614., dubrovački trgovci su na Porti predali još jedan arzuhal kojim se traži slobodno kretanje i djelovanje bosanskog biskupa i franjevaca, i onemogućavanje pravoslavnih mitropolita da im ova prava poriču.¹⁵ U tzv. Dubrovačkom Ahkâm Defteru, odnosno Ecnebi Defteru br. 14/2, u razdoblju od 1627. do 1647. ubilježeno je 19 primjera intervencije dubrovačkih diplomata na Porti u korist katoličkih svećenika i misionara, crkava i katolika na Balkanu uopće.¹⁶ Vrlo je indikativna činjenica da se na prvoj stranici ovoga deftera nalazi kopija čuvene "Fojničke ahdname," doduše datirane sa 1478. godinom (28 *şehr-i Mayıs gurre-i Muharrem el-harâm sene-i 883*), dok, kao što je poznato, "izvornik" ne donosi godinu, već samo dan i mjesec (28. svibanj).¹⁷ Upisivanje ahdname u "dubrovački defter" vjerojatno predstavlja pokušaj Dubrovčana da na ovaj način legitimiraju vlastite crkvene povlastice i prava, budući da ovo pitanje nije bilo regulirano dubrovačkim ahdnamama.¹⁸ Na sličan način su postupale i druge zapadnoeuropske države, koje su prepisivale ahdname ostalih nacija i čuvalе njihove kopije u arhivima svojih veleposlanstava, ne bi li pozivajući se na tuđe povlastice i same profitirale.¹⁹

¹³ Bošković, "Turski dokumenti o odnosu katoličke i pravoslavne crkve," 36-37.

¹⁴ N. H. Biegman, *The Turco-Ragusan Relationship according to the Firmâns of Murâd III (1575-1595) extant in the State Archives of Dubrovnik* (The Hague – Paris: Mouton, 1967), 154.

¹⁵ Josip Matasović, "Fojnička regesta," *Spomenik Srpske kraljevske akademije*, 67, drugi razred, 53 (Beograd, 1930), 126-127, dok. 233.

¹⁶ Sažetke dokumenata vidi u: Dušanka Bojanić, "Sultanska akta izdata na zahtev Dubrovačke Republike od 1627. do 1647. godine (Dubrovački defter br. 3)," u: *Mešovita građa (Miscellanea)*, knj. 10, Istorijski institut, Građa, knj. 22 (Beograd: Prosveta, 1982), dok. 29, 34, 38, 59, 60, 61, 83, 84, 103, 117, 126, 210, 223, 268, 282, 283, 285, 313, 324.

¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Istanbul (dalje: BOA), Düvel-i Ecnebiye Defteri, br. 14/2, 1, 1.

¹⁸ Usp. Dušanka Lukač-Bojanić, "Mustaj Čelebija pisar Carskog divana i dubrovačke knjige divanskog arhiva (Prilog osmanskoj diplomaciji)," *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 22-23/1972-73 (1976), 70.

¹⁹ Maurits H. Van den Boogert, *The Capitulations and the Ottoman Legal System. Qadis, Consuls and Beraths in the 18th Century* (Leiden – Boston: Brill, 2005), 25. Van den Boogert navodi primjer Nizozemske koja je u arhivu svojeg veleposlanstva u Istanbulu čuvalа kopije ahdnama Engleske, Sicilije i Danske.

Ispod franjevačke ahdname na istoj stranici deftera upisan je ferman izdan izaslaniku bosanskih franjevaca 1624. godine, kojim se potvrđuju i obnavljaju ranije povlastice, poput stanovanja, bogoslužja i sl., što su elementi koji su sadržani i u ahdnami.²⁰ No, u ovome fermandu je dodatno naglašeno pravo franjevaca da dovode ljude sa strane (*ahirden*) i da se slobodno kreću, što vjerojatno stoji u vezi sa pojačanom misionarskom djelatnošću rimske Kongregacije. Treba imati na umu da je Dubrovnik sada nastupao ne samo kao zaštitnik katolika i crkava u vlastitim kolonijama i naseobinama, te na području Trebinjsko-mrkanske biskupije, već i kao Kongregacijino sjedište za Balkan i Ugarsku. Dubrovniku su, kao novom misijskom žarištu za europski dio Osmanskog Carstva, za ostvarivanje Kongregacijinog projekta trebala sva raspoloživa sredstva, među kojima je ahdnama zauzimala istaknuto mjesto. Zanimljivo je da vrlo žestok i gotovo fatalan sukob oko dubrovačke kapele u Beogradu, između Dubrovčana i jezuita s jedne, i bosanskih trgovaca i fratara s druge strane, koji se odvija upravo u to vrijeme (1612-1643), a ima odraza i u Slavoniji i Ugarskoj, nije nimalo omeo suradnju Dubrovnika sa bosanskim franjevcima u ostalim dijelovima Carstva.²¹ Cjelokupan ulog je bio previše značajan da bi bio doveden u pitanje zbog prolaznih nesuglasica lokalnog karaktera.

O važnosti Dubrovnika u Kongregacijinom projektu govori i činjenica da je funkciju patrijaršijskog vikara u Istanbulu i titularnog nadbiskupa Ankare početkom 18. stoljeća obnašao dubrovački dominikanac fra Rajmund Galani. Izdavanje vrlo povoljnog fermana za katolike bila je zasluga, prema Galanijevim riječima, njegovog sugrađanina Luke Barka, dubrovačkog konzula u Istanbulu. Galanija je na mjestu patrijaršijskog vikara 1730. naslijedio još jedan Dubrovčanin, Girolamo Bona (Bunić).²² Bona je bio svjetovni biskup, i sa sobom je doveo skupinu svjetovnih svećenika, što je predstavljalo presedan budući da je do tada svećenstvo u Istanbulu pripadalo isključivo crkvenim redovima. 1742. godine papa Benedikt XIV imenovao je Bonu apostolskim vikarom za Istok. Tako je Bona zadobio autoritet nad svim katoličkim vjerskim dostojanstvenicima na Istoku. Papina namjera je bila centralizirati misijsko djelovanje na "Orijentu".²³ U tridesetim godinama na poziciji generalnog vikara je također Dubrovčanin, fra Bartolomeo Dimitri. On je

²⁰ BOA, Düvel-i Ecnebiye Defteri, br. 14/2, 1, 2.

²¹ O sukobu oko beogradske kapele vidi: Antál Molnar, "Struggle for the Chapel of Belgrade (1612-1643). Trade and Catholic Church in Ottoman Hungary," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.*, 60, 1 (2007), 73-143.

²² Jovan Radonić, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje* (Beograd: Srpska akademija nauka, Naučna knjiga, 1950), 475-478, 549.

²³ Frazee, 158.

1732. godine posvetio obnovljenu crkvu Sv. Petra i Pavla na Galati.²⁴ Sama crkva, jedna od najstarijih katoličkih crkava na Galati, bila je važno okupljalište istanbulskih Dubrovčana, o čemu svjedoči i činjenica da je dubrovački konzul Luka de Chirico tu ukopan, a njegova je nadgrobna ploča do danas sačuvana na ulazu u crkvu.²⁵

Pored Dubrovčana, kao zagovornici bosanskih franjevaca na Porti u ovome razdoblju javljaju se diplomatski predstavnici zapadnoeuropskih država, i to francuskog veleposlanika (1693) i mletačkog izaslanika (1625), dok austrijski diplomati zauzimaju posebno mjesto; spomenimo primjerice grofa Waltera de Leslija 1665., neimenovane austrijske izaslanike 1669. i 1672., kada je isposlovan berat za bosanskog biskupa Nikolu Mijajlovića, te grofa Wolfganga von Oettingena 1700.²⁶ Habsburgovci su kao nasljednici ugarske krune prisvajali pravo patronatstva nad bosanskom dijecezom, uključujući i pravo imenovanja bosanskih biskupa, na što je Rim iz pragmatičnih razloga povremeno nevoljko pristajao.²⁷ Prilikom sklapanja mirovnog ugovora u Srijemskim Karlovcima 1699. Porta je Austriji priznala posebno pravo zaštite osmanskih katolika. Ove odredbe su potvrđene i mirovnim ugovorom u Požarevcu 1718., čime je carski internuncij u Istanbulu zadobio prestiž kakav je do tada među osmanskim katolicima uživao isključivo francuski veleposlanik. U praksi, doduše, Francuzi kao tradicionalni osmanski saveznici su uživali veću naklonost Porte od arhineprijatelja Habsburgovaca.²⁸ Pravo Habsburgovaca na zaštitu i zastupanje katolika potvrđivano je ugovorima iz 1739., 1784. i 1791. godine.²⁹

Bosanski franjevci su povremeno slali i svoje vlastite predstavnike da isposluju fermane u Istanbulu. 1578. godine "redovnici i svećenici franačke taife" poslali su na Visoku Portu neimenovanog izaslanika (*bir*

²⁴ M. A. Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, 2. izd. (Paris: Alphonse Picard et fils, 1894), 228.

²⁵ Zahvaljujem dr. Vesni Miović na informaciji o Chiricovom grobu. O crkvi Sv. Petra i Pavla vidi: Rinaldo Marmara, *Bizans tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Killesesi*, prev. Saadet Özen (Istanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 67-69; Sezim Sezer Darnault, *Latin Catholic Buildings in Istanbul. A Historical Perspective (1839-1923)*, prev. Çelen Birkan, (Istanbul: The Isis Press, 2004), 134-145.

²⁶ Matasović, 186, dok. 755, 135, dok. 312, Boškov, "Turski dokumenti o odnosu katoličke i pravoslavne crkve," 48-49, 30-31, 57-58.

²⁷ Srećko M. Džaja, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Predemancipacijski period 1463-1804* (Sarajevo: Svjetlost, 1990), 161-171.

²⁸ Frazee, 154, 169.

²⁹ Gülnihâl Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin Ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, 2. izd. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996), 35-36.

adam) sa arzuhalom. Poslanstvo je urodilo plodom, i dobiven je ferman Murata III, kojim se sandžakbegovima bosanskog vilajeta naređuje da zabrane pravoslavnim svećenicima ubiranje poreza od katolika.³⁰ Dva-desetak godina kasnije “latinski svećenici i redovnici” ponovo šalju “čovjeka” na Visoku Portu, te 1601. od sultana Mehmeda III dobiva-ju ferman sličnoga sadržaja.³¹ 1618. godine nosilac carskoga fermana (*darende-i fermân-i hümmâyûn*) fra Marko dolazi na Portu i traži da se potvrdi pravo slobode kretanja franjevaca po carskim zemljama i propovijedanja kršćanima “latinske, šokačke, albanske i mađarske taife.”³² Sultan Osman II potom izdaje ferman upućen sandžakbegovima i kadijama Bosanskog i Rumelijskog ejaleta sa naredbom da se poštuju franjevačka prava i spriječe protupravni akti i zlostavljanje franjevaca od strane lokalnih državnih organa i vladika. Ova vijest svjedoči o razgranatoj misionarskoj misiji bosanskih franjevaca daleko izvan geografskih granica same Bosne, duboko u Ugarsku, Transilvaniju, Srbiju, Bugarsku, i dr., i to u razdoblju prije aktiviranja Kongregacijinih misija.³³

Nešto više podataka o franjevcima u Istanbulu u 18. stoljeću imamo zahvaljujući franjevačkim kroničarima Boni Beniću, Marijanu Bogdanoviću i Jaki Baltiću. Benićeve pripovijest o dobivanju fermana iz 1744. godine dobro oslikava razloge zbog kojih su se franjevci odlučili odreći usluga “brbljavih svjetovnjaka” i uzeti stvari u svoje ruke, odnosno direktno stupiti na Portu. Naime, 1741. na provincijskoj skupštini u Sutjesci zaključeno je da po novi ferman pođu fra Bono Benić i fra Marko Bakračević iz Kreševa. To je bilo nužno budući da su lokalne osmanske vlasti prilikom parničenja od franjevaca tražile novi ferman, ne priznajući stare povelje:

Iste godine odredismo mi fratri bosanski da se imade dobiti ferman novi, budući dobrih godina prošlo i carā promijenilo se, da se nisu naše *povlastice* potvrdile. A svaki put, kad god bismo kakvu davu činili, a

³⁰ Boškov, “Turski dokumenti o odnosu katoličke i pravoslavne crkve,” 21-22.

³¹ Ibid., 23-24.

³² Ibid., 32-33

³³ Vidi: Franjo Emanuel Hoško, “Djelovanje franjevaca Bosne Srebrne u Slavoniji, Srijemu, Ugarskoj i Transilvaniji tijekom XVI. i XVII. stoljeća,” u: *Povijesno-teološki simpozij u povodu 500. obljetnice smrti bosanske kraljice Katarine (Sarajevo 24. i 25. listopada 1978.)* (Sarajevo: Kršćanska sadašnjost, 1979), 103-115; István György Tóth, “Franjevci Bosne Srebrne u osmanskoj Mađarskoj i Transilvaniji od 16. do 18. stoljeća,” *Bosna Franciscana*, 13, 22 (2005), 16-41; István György Tóth, “Between Islam and Catholicism: Bosnian Franciscan Missionaries in Turkish Hungary, 1584-1716,” *The Catholic Historical Review*, 89, 3 (2003), 409-433; Molnár, “Relations between the Holy See and Hungary,” 191-226; Bogumil Hrabak, “Katoličko stanovništvo Srbije 1460-1700,” *Naša prošlost*, 2 (1987), 77-125.

osobito izime hamrije gori rečene, svi bi nam rekli na kapiji: 'Kamo vam kakav senet iznova /izdan/ carev?'³⁴

Doista, prema slovu samoga fermana, posljednji su put svoja temeljna prava i oslobođenja bosanski franjevci bili potvrdili fermanom još davne 1009. / 1600-1601. godine.³⁵

Međutim, po povratku u Kreševo provincijal fra Antun Marković i definator Bulat odlučuju poništiti odluku skupštine i umjesto slanja Benića i Bakračevića čitav posao oko pribavljanja novoga fermana prepuštaju trgovcu Hadži Stipanu Mandžukoviću iz Sarajeva. Hadži Stipan je svojim poslom išao u Istanbul, te je, uz naknadu od 150 venecijanskih cekina, pristao izvaditi franjevcima ferman. Franjevci su preporučili Hadži Stipana glavnom dubrovačkom dragomanu i predstavniku u Istanbulu, Luki Lukačiju, koji je bio spreman pružiti pomoć.³⁶ Nakon uspješno obavljenog zadatka po povratku Mandžuković ipak nije franjevcima donio ferman kako je bilo dogovoreno, već ga je prodao za 100 cekina "dobrom krstjaninu Ivanu Neškoviću oliti Dimi, iz Sarajeva." Tako je i cijena fermana porasla na 250 cekina. Mandžukoviću niti to nije bilo dosta, nego je potraživao još 700 groša. Na koncu je, ipak, nakon dugotrajne prepiske sa Istanbulom i Dubrovnikom, nađeno kompromisno rješenje prema kojemu su fratri bili dužni održati 300 misa za Mandžukovića, koji se imao odreći svih novčanih potraživanja.³⁷ Ne bi li ubuduće izbjegli neugodnosti ove vrste, prije svega dodatni trošak, franjevci otada samostalno putuju u Istanbul. No, kako će se uskoro pokazati, posao na Porti nije bio nimalo lagan niti jeftin. 22. siječnja 1760. godine franjevački izaslanik fra Anto Dobretić uspio je dobiti ferman sultana Mustafe III, kojim su potvrđene stare povlastice, zajamčena franjevačka prava, te istaknuta porezna neovisnost o pravoslavnim vladikama i patrijarsima.³⁸ Međutim, kako se fra Anto zadržao

³⁴ Bono BeniĆ, *Ljetopis sutješkog samostana*, ur. i prev. Ignacije Gavran (Sarajevo – Zagreb: Synopsis, 2003), 159-160.

³⁵ Ibid., 166.

³⁶ Ibid., 160.

³⁷ Ibid., 160-161.

³⁸ Ibid., 216, 218. Tekst fermana vidi u: Sejfuđin Fehmi bini Ali Kemura, *Bilješke iz prošlosti bosanskih katolika i njihovih bogomolja po turskim dokumentima* (Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1916), 29-31. Usp. BeniĆ, 219-220. Prema Benićevoem tekstu ferman je izdan 15. redžeba 1173., odnosno 3. ožujka 1760. (Benić griješi pri preračunavanju hidžretske u našu eru, pa piše 4. ožujka), dok Kemurin arebički prijepis kao i prijevod donose 5. redžeb 1173., što bi bio 22. veljače 1760. (a ne 1759. godina, kako je izračunao Kemura). Zbog činjenice da Kemura podastire i arebički prijepis dokumenta, u čiji original nažalost nismo imali uvid, njegovu hidžretsku dataciju uzimamo kao vjerodostojnu.

u Istanbulu više od 15 mjeseci, franjevci nisu uspjeli obraniti svoja prava u sporu sa pravoslavnim patrijarhom pred vlastima u Bosni 1760., budući da u rukama nisu imali već dobiveni ferman. Ponekad su se franjevci izlagali velikome trošku i dugome putu u Istanbul bez da poluče uspjeh. 4. ožujka 1766. fra Ivan Domazet, kasniji definitor Provincije, uputio se u Istanbul ne bi li dobio ferman za obnovu izgorjelog kreševskog samostana. Pridružila su mu se i dva svjetovnjaka vična osmanskom turskom jeziku, Martin Čerkez iz Travnika i Petar Kurtović iz Kreševa, koje je plaćala Provincija, kao i službena osmanska pratnja. No, unatoč tome što se u osmanskoj prijestolnici zadržao više mjeseci, što je poznao Nicolu de Palma, Napolitanca koji je bio prvi liječnik sultana Mustafe IV, što je posjedovao arz bosanskog mule, i imao spremnih 1.000 groša za ferman, Domazet se 2. kolovoza iste godine vratio u Bosnu neobavljena posla.³⁹ I pored toga kreševski samostan je uskoro bio obnovljen, na temelju dozvola lokalnih vlasti. No, neposjedovanje sultanskog fermana moglo je u svakome trenutku dovesti u opasnost čitav poduhvat kao nezakonit.⁴⁰ Ferman za popravak samostanskih zgrada, no, ne i crkve, fratri su dobili tek 1775. godine, zahvaljujući uspješnoj istanbulskoj misiji fra Petra Alovića.⁴¹ Međutim, glavni cilj misije, potvrda starih povlastica, nije bio postignut.⁴² I ovoga puta u pratnji franjevačkog izaslanika nalazili su se svjetovnjaci koji su poznavali osmanski turski jezik, i to Josip Mladinović i Ivan “iz travanjskog polja.” Mladinović, za kojega Beniće izričito navodi da je prevodilac (*tergioman della lingua turkeska*), bio je plaćen “na dan 100 jaspri i hranu,” a Ivan, koji je vjerojatno obavljao samo fizičke poslove, “na misec po pet groša i hranu.”⁴³ Trošak čitavog putovanja i fermana iznosio je prema Benićeju 1.730, odnosno 1.715 akči prema Bogdanovićevom računu. Ipak, “potvrdit fermane naše” fratrima nije pošlo za rukom. Beniće jasno iskazuje svoje nezadovoljstvo, jer smatra da se crkve mogu popravljati i bez fermana, temeljem dozvola lokalnih vlasti, pa je stoga čitav trošak bio uzaludan: “I sve se to daje, ama povlastice se ne potvrdiše nikakve, već – sklopiv ruke – hajde doma!”⁴⁴

Uvidjevši da sami ne mogu ništa postići na Porti, franjevci su naumili doći do fermana posredstvom austrijskog dvora, odnosno, uz pomoć

³⁹ Marijan Bogdanović, *Ljetopis kreševskog samostana*, prev. Ignacije Gavran (Sarajevo – Zagreb: Synopsis, 2003), 64, 67-68. Beniće, 245, 254.

⁴⁰ Bogdanović, 77-101, 115. S. Kemura donosi prijepise i prijevode dokumenata sarajevskih vlasti o gradnji crkve; vidi: Kemura, 33-42.

⁴¹ Tekst fermana vidi u: Kemura, 43-45.

⁴² Bogdanović, 197-199; Beniće, 279-281, 284.

⁴³ Beniće, 279.

⁴⁴ Ibid., 284.

austrijskog predstavnika u Istanbulu. No, niti sada stvari nisu išle glatko. Bosanski biskup fra Marko Dobretić je prvo uputio pismo Svetoj kongregaciji za propagandu vjere u Rim, koja je potom prosljedila franjevačku molbu papi. Papa je obavijestio svoga nuncija u Beču, koji je zatim razgovarao sa kraljicom Marijom Terezijom. Potom je i Provincija 1779. godine uputila vlastito izaslanstvo izravno u Beč papinskom nunciju monsinjoru Giuseppeu Garampiju, koji je trebao intervenirati kod kraljice u bosansku korist. No, iako su se zadržali u Beču preko pet mjeseci, izaslanici fra Franjo Graco, bivši kustos, i fra Juro Zlokov iz Jajca vratili su se u Bosnu neobavljena posla.⁴⁵ Unatoč obećanjima uglednih posrednika, kako piše BeniĆ, “ne bi nikad naprosto ništa.”⁴⁶

Ipak, sljedeće franjevačko izaslanstvo u Istanbul godine 1783. godine uspjelo je polučiti uspjeh. Fra Josip Tomić iz Kreševa je na povratku sa hodočašća u Svetu zemlju, u koju se zaputio 1781., odlučio svratiti u Istanbul i pokušati obnoviti fermane.⁴⁷ Prema vijestima iz Tomićeva pisma iz Istanbula 18. listopada 1783., što potvrđuju BogdanoviĆeva i Baltićeva kronika, kao i sam sadržaj fermana, obnavljanje fermana je bilo krajnje nužno zbog višegodišnjeg spora sa pravoslavnim vladikom, koji je, za razliku od franjevac, posjedovao novi ferman temeljem koga je nastojao podložiti i katolike.⁴⁸ Za uspješno okončanje Tomićeve misije bio je zaslužan prije svega dubrovački konzul u Istanbulu, Juro (Đuro) Curić (Zurich), koji je, pored intervencije na Porti, kao i kod predstavnika europskih sila (Francuske, Austrije i Velike Britanije), te carskog internuncija Herberta, posudio fra Josipu i novac potreban za novi ferman, koji je koštao 2.200 groša.⁴⁹ Curić je Tomiću dao na vjeru 1.300 akči za troškove izdavanja fermana, što svjedoči o tome koliko je povjerenje dubrovački konzul imao u bosanskog franjevca. Ipak, prije svega to ukazuje na poseban, skrbnički odnos Dubrovačke Republike prema franjevcima. Uostalom, i prijašnji bosanski izaslanik na Portu fra Petar Alović, ostavio je na čuvanje kod dubrovačkog konzula 900 akči namijenjenih za troškove fermana.⁵⁰ U svome pismu Provinciji Tomić je zamolio braću da predlože Sv. Stolici da u znak zahvalnosti Curiću

⁴⁵ Ibid., 314-315, 330-331.

⁴⁶ Ibid., 330.

⁴⁷ Jako Baltić, *Godišnjak od događaja crkvenih, svjetskih i promine vremena u Bosni* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1991), 61, 63; BeniĆ, 331.

⁴⁸ Julijan Jelenić, *Izvori za kulturnu povijest bosanskih franjevac* (Sarajevo: Zemaljska tiskarija, 1913), 54; Bogdanović, 206-210. Baltić, *Godišnjak*, 60-63. Za tekst fermana vidi: BeniĆ, 331-334.

⁴⁹ Jelenić, *Izvori*, 54-56; BeniĆ, 331; Baltić, *Godišnjak*, 63-64; Bogdanović, 209-210.

⁵⁰ Jelinić, *Izvori*, 56.

dodijeli počasni naslov viteza (*titulo di cavaliere*).⁵¹ Naredne godine Provincija je uputila molbu Sv. Stolici za odlikovanje Curića, čemu je papa Pio VI udovoljio dodijelivši mu plemićku titulu (*titulo comitis, conte*). I sam Tomić je bio nagrađen papinskim imenovanjem za eksdefinitora Provincije 16. srpnja 1784.⁵² S druge strane, pored ovih, u užem smislu, poslovnih veza, fra Josip Tomić i Đuro Curić bili su povezani i na osobnoj razini. Naime, prema podacima iz matične knjige krštenih franjevačke crkve Santa Maria Draperis u istanbulskoj četvrti Pera, 3. kolovoza 1784. godine “o. Josip iz Kreševa” krstio je Curićevu kćerku Franciscu Mariju u privatnoj kapeli u selu Büyükdere na Bosporu.⁵³ U pitoresknom naselju Büyükdere na obalama Bospora nalazile su se ljetne rezidencije levantinskih stanovnika Galate i Pere, kao i europskih predstavnika na Porti, uključujući i dubrovačkog konzula. Nešto kasnije, na prijelazu stoljeća Büyükdere zadobija karakter trajnog naselja.⁵⁴ U preobrazbi ovoga ljetovališta u trajno naselje istanbulskih levantinaca važnu je ulogu odigrao Đuro (Georges) Chirico, izdanak čuvene obitelji dubrovačkih konzula i dragomana, koji je katoličkoj zajednici darovao zemljište za izgradnju groblja.⁵⁵

U svome pismu fra Josip Tomić donosi i popis ukupnih troškova za izdavanje fermana (*Conto de le Spese per Firmano*).⁵⁶ Kako su troškovi navedeni stavku po stavku, što nam omogućuje uvid u cjelokupnu proceduru i njene sudionike, prenijet ćemo ih na ovome mjestu:

Beglukçiefendi za svu kapiu kud godie sto etc. etc. ...	grossa ... 2000
Gnegovu Chiatibu koje varo, i obio grossa stotinu dico .	grossa ... 100
Za -4- Copie stose upisascse Murleisascse, Tura od Fermana	grossa ... 25
Guadaru, i aznadaru beglukçiefendinu	grossa ... 30
Asanbassi Jagniçarinu Conzulovu ovie bassabio etc. ...	grossa ... 10
Caik kaikçiam sto kad	grossa ... 6
Curierom, i Sarailiam za kgnighe tamo, i od tuda ...	grossa ... 25
Bakscisa za Cavtan kasumi zagrnuli momkom	grossa ... 8

Bi arça usve grossa Dviiglade, i dvista 2200

Dakle, kao što se može vidjeti, prije izdavanja fermana tražilac je morao podmiriti čitav niz troškova i platiti usluge većeg broja državnih

⁵¹ Ibid., 54.

⁵² Baltić, *Godišnjak*, 65-67; Jelenić, *Izvori*, 55, bilj. 1.

⁵³ Arhiv crkve Santa Maria Draperis, Istanbul. Liber Baptizatorum ab anno 1765-1796. Liber III et IV, 40, br. 166.

⁵⁴ Vidi: Sezer Darnault, 88-89; Joseph Ract, *Lieux chrétiens d'Istanbul* (Istanbul: Les Éditions Isis, 2006), 151.

⁵⁵ Vidi: Sezer Darnault, 238.

⁵⁶ Jelenić, *Izvori*, 56.

službenika. Najveći iznos svakako je išao *beylikçiji*, glavnom službeniku Divana za poslove sa strankama, oko izdavanja fermana, i sl.⁵⁷ Pritom je nešto trebalo dati i beylikçijinom pisaru, *kâtibu*, *guadaru* (?) i *haznadaru*, uključujući i manji izdatak za kopije fermana, pečat i ispis sultanske *tugre*. Određeni iznos je išao i konzulovom janjičaru, kao i *kayıkçijama* za usluge morskog prijevoza. Važnu stavku su predstavljali i troškovi kurira, odnosno nosioca pisama, isprava i vijesti, i ponekad novca, na relaciji Bosna – Istanbul. Tu su i troškovi sarajevskih trgovaca koji su često služili kao posrednici za prijenos novca do Dubrovnika, dok su u Istanbul uglavnom nosili vijesti i pisma. Trgovci su također, kao što je ranije spomenuto, stajali na usluzi franjevcima kao prevodioci, vodiči i pratnja. Zadnju stavku troškova predstavlja *bakış* za zaođijevanje kaftanom, što je bila stara osmanska diplomatska praksa prilikom primanja pojedinca u višu državnu službu ili napredovanja u istoj. Isti ceremonijal je izvođen tijekom primanja vazala i stranih izaslanika, a izvorno je simbolizirao stupanje u vazalni odnos prema sultanu kao sizerenu.⁵⁸ Prema svemu sudeći, prilikom Tomićevog prijema na Divanu bila je ponovljena ceremonija zaogrtanja kaftanom kojom je bio inauguriran i legendarni fra Anđeo Zvizdović, franjevac koji je dobio izvornu sultansku povelju bosanskog katoličanstva – ahdnamu.⁵⁹

No, troškovima tu još nije bio kraj. Po dobivanju fermana franjevci su bili dužni nabaviti i bujruldiju bosanskog vezira, što je trebalo osigurati implementaciju odredbi fermana na lokalnoj razini. Franjevci su se zaputili u Travnik po bujruldiju koju su platili 11 groša, i zatim u Sarajevo muli, koji prepisao ferman u sidžil, za 40 groša. No, već sljedeće godine ubirači harača su tvrdili da bujruldiju treba obnoviti, za što je veziru plaćeno 400 groša “za bujruntiju vrlo jaku po fermanu,” te “ćihaji 50, divan-efendiji 25 i štokuda još 40.”⁶⁰ I u postupku za izdavanje bujruldije 1785. franjevci su imali potporu “gospodina dubrovačkog terdžomana *Mihovila* Božovića, pravog krstjanina, koji arzohal i učini svojom aman rukom.”⁶¹ Dakle, iz gore navedenog može se zaključiti da je harmonična suradnja dubrovačkih diplomata i bosanskih franjevac

⁵⁷ Usp. Pakalın, sv. 1, 221, natuknica “Beylikçi”.

⁵⁸ Usp. Pakalın, sv. 2, 134, natuknica “Kaftan giydirmek.” Vidi i: T. Majda, “Libâs,” *EP*²; Pakalın, sv. 2, 134, natuknica “kaftan.”

⁵⁹ Matasović, 89-91; Boškov, “Pitanje autentičnosti,” 92. Kaftan kojim je sultan Mehmed II Osvajač zaogrnuo fra Anđela Zvizdovića čuva se u muzeju franjevačkog samostana Duha Svetoga u Fojnici.

⁶⁰ Bogdanović, 210. Usp. Benić, 338-340. Benić spominje trošak od 500 akči uz navedene iznose manjih troškova za mulu i kadije.

⁶¹ Benić, 340, 338. Tekst arzuhala i pašine bujruldije vidi u: Benić, 338-340.

davala rezultate kako na Porti, tako i na lokalnom nivou, na vezirskom dvoru u Travniku.

Sa stajališta osmanske diplomatike i paleografije zanimljive su napomene fra Josipa Tomića upućene franjevcima u domovini:

Drugo kada primite Ferman nemoite onie zvitova pognemu udarat, onomu koie bio uzrok Szinch meglio golemnemie zian učinio, zastose nie moglo na gnemu Buiurdisat dase renova, ono vaglia od Ture dogori, i sastrana da ostane bielo, neka se more gnemu dekretati, pak oni decret odrixu, da ostave ukaitu, a fermanti vrate sturom, daklen zaboga nista netičite, izvan akochiete Turu pozlatit, akol nechiete boglie, imigne arça Poisti način kada ga uz postavgliate svilom nemoite pokrivat ni prilipglivat svile po oni Niscani zdora nego priliepите oduora do parvoga Niscana ne visse pak neka onako ostali kraji iliti polovica Sandala oliti Svile nizagn visi nekase ono pismo zdvora sve acik gledaite to nefalit zatosam bio i psovan, i karan, i zaoni blaxeni zviet – 3 – diela muke podnio aod arça nista inegovorim Bogmu prostio koie bio uzrok zastoie mislio dase boglje, imagne ficenzie ko bi i ja uradio danebudem esperimento &c. &c.⁶²

Franjevci su bili itekako svjesni vrijednosti fermana kao zaštitnih sultanskih povelja, i kao takve su ih iznimno štovali, ukrašavali cvjetnim uzorcima i umatali u svilu, a sultansku su tugru dodatno oblagali zlatom. Tomić upozorava na činjenicu da ferman ima praktičnu namjenu u osmanskoj administraciji, te da se na margine naknadno često dopisuje nove administrativne upute i radnje. Stoga za bilo kakve neslužbene intervencije estetske naravi na papiru fermana nema mjesta.

Prema izvještaju fra Josipa u Istanbulu je tada boravio još jedan bosanski franjevac, njegov prezimenjak, fra Antun Tomić iz Tuzle.⁶³ Kako se čini, on je u osmanskoj prijestolnici jedno vrijeme zastupao interese bosanskih franjevaca (*rerum Bosnensium agens*).⁶⁴ Fra Josip ga je izričito preporučio Provinciji, uz napomenu da je izuzetno cijenjen i poštovan u ovome gradu: “istinuvam kaxem Senza veruna passione danie aproposito nijedan ko Fr Antun Tomich koi ovdi poznan; od mene priczazan a sva Ecelenza Boilo, Monsgre, e questi religiosi koisuga vidli, religioso compito omnibus, naisko falioga i faliga prez pristan-ka Sigr Federico Kirico,”⁶⁵ dubrovački dragoman i nasljednik konzula Curića. Ktome, fra Josip ističe kao fra Antunovu iznimnu vrlinu njegovo

⁶² Jelinić, *Izvori*, 55.

⁶³ *Ibid.*, 55.

⁶⁴ Julian Jelenić, “Necrologium Bosnae Argentinae,” *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 28 (1916), 355.

⁶⁵ Jelenić, *Izvori*, 55.

poznavanje turskog jezika; “namaco gramaticu i librette per studiar lingua Turca, i gene dobro oporavizo zastomuje Bog dao Talenat amlad.”⁶⁶ I fra Antun je bio u osobnom kontaktu sa konzulom Curićem, kojemu je krstio sina Mateja Nikolu 20. studenog 1786. godine u crkvi Santa Maria Draperis u Peri.⁶⁷ Ovdje ponovo izlazi na vidjelo kompleksnost veze između franjevaca i dubrovačkog konzula. Pritom činjenica da su krštenje konzulove kćeri i sina obavili upravo bosanski franjevci nije plod slučajnosti, jer se imena spomenutih franjevaca pojavljuju u matičnoj knjizi krštenih ove crkve isključivo u ova dva slučaja. Može se pretpostaviti da je fra Antun stanovao, makar određeno vrijeme, kod franjevaca u crkvi Santa Maria Draperis, kao i njegovi zemljaci krajem 19. i početkom 20. stoljeća (vidi dolje).⁶⁸ Nije nam poznat točan datum fra Antunovog povratka u Bosnu. 1798. godine je sigurno bio u Bosni, jer je na kapitolu u kreševskom samostanu bio izabran za komisara, vizitatora generalnog.⁶⁹ Nažalost u ovome trenutku o njegovim aktivnostima nemamo drugih vijesti. Prema bilješci iz Nekrologija Bosne Srebrene, umro je 1804. godine u Grabovici u tuzlanskoj župi u dobi od 49 godina, a pokopan je na groblju u Ljepunicama (Lipnice) u blizini Tuzle.⁷⁰ Stariji Tomić, fra Josip, “hadžija, čovjek vrlo okretan s Turcima,” umro je još 1788. u Cerniku u Slavoniji, u jeku rata između Austrije i Osmanskog Carstva (1788-1791). To je izazvalo sumnju osmanskih vlasti da je Tomić živ i da u “Mađarskoj podusa cara na Bosnu,” zbog čega su samostani u nekoliko navrata bili globljeni.⁷¹

Na skupu difinitorija u Fojnici 1794. zaključeno je da sljedeći franjevački izaslanik na Portu bude fra Mato Iveka (Ivekić), eksdefinitor i kasniji provincijal. Prema vijestima iz Baltičeve kronike Ivekić u Istanbulu nije uspio dobiti ferman sultana Selima III, i 1796. godine se neobavljena posla vratio kući.⁷² Ipak, primjerci fermana Selima III izdanog 4. zilkade 1209. / 23. svibnja 1795. sačuvani su u arhivima u Istanbulu, Fojnici i Kraljevoj Sutjesci.⁷³ Ktome, natpis na fojničkom primjerku potvrđuje da je fra Mato nabavio ovaj ferman.⁷⁴ Njime su obnovljene stare

⁶⁶ Ibid. Usp. Jelenić, “Necrologium,” 355.

⁶⁷ Santa Maria Draperis. Liber Baptizatorum ab anno 1765-1796. Liber III et IV, 74, 327.

⁶⁸ O crkvi Santa Maria Draperis vidi: Marmara, 65-66; Sezer Darnault, 96-104.

⁶⁹ Baltić, *Godišnjak*, 72.

⁷⁰ Jelenić, “Necrologium,” 355.

⁷¹ Bogdanović, 215-217, 220.

⁷² Baltić, *Godišnjak*, 71-72.

⁷³ BOA, Cevdet, Adliye, dosya 35, gömlek 2096 i dosya 36, gömlek 2186; Kemura, 62-65; Matasović, 234-235, br. 1276 i 1277.

⁷⁴ Matasović, 234.

franjevačke povlastice koje su sezale do vremena Mehmeda Osvajača, i iznova potvrđena izuzeća od poreza *tekâlif-i 'örfiye* i *tekâlif-i şaka* i džizje. Nadalje, zabranjuju se zloupotrebe lokalnih organa vlasti, kao i uplitanje pravoslavnog svećenstva. 22. ramazana 1222. / 24. studenog 1807. godine temeljem naređenja velikog vezira odredbe fermana su obnovljene, kako je upisano na margini, odnosno u gornjem dijelu primjerka fermana iz 1795.⁷⁵ Međutim, u tekstu se ne navodi tko je tražio obnovu fermana. Izravnih vijesti o franjevačkim izaslanstvima u Istanbul sljedećih nekoliko desetljeća nema.

Prijelaz stoljeća donosi znatnije promjene u pogledu zastupanja franjevaca na Porti. Nedugo po izbijanju Francuske revolucije 1789. pozicija Francuske kao glavne zaštitnice osmanskih katolika došla je u pitanje. Napoleonova invazija na Egipat 1798. dovodi do prekida prijateljstva sa Porte sa svojim najstarijim europskim saveznikom. Nakon sklapanja mira prijašnji ugovori su obnovljeni, no, narušeno povjerenje se nije moglo preko noći povratiti, a s time i prestiž položaja francuskog veleposlanika kao zaštitnika katolika. Nedugo nakon francuske okupacije Dubrovačka Republika je bila i službeno ukinuta (1808). Time bosanski franjevci gube pouzdanog partnera i stoljetnog zastupnika na Porti. S druge strane, opadanjem francuske moći ojačala je pozicija Austrije kao zaštitnice katolika.⁷⁶ Austrijski ekonomski i politički utjecaj u ovo vrijeme jača i na Balkanu, te napose u Bosni, uslijed čega se franjevci još tjesnije vežu uz bečki dvor.

U 19. stoljeću se situacija počela mijenjati i u samoj osmanskoj državi. Suočena sa zaostajanjem u odnosu na velike sile, osmanska vlast započinje dugotrajan proces modernizacije Carstva. Istovremeno, ne bi li zadovoljila novonarasle nade nemuslimanskih naroda Carstva i skrenula ih sa puta nacionalizma i separatizma, i pritom zadobila blagonaklonost velikih sila kao zaštitnica kršćana, država je, mimoišavši odredbe šerijatskog prava, počela činiti pomake prema idealu jednakopravnosti svih građana, bez obzira na vjersku ili nacionalnu pripadnost. U razdoblju nakon sklapanja mira u Edirnama 1829. i izmirenja sa europskim silama, pokretač reformi, sultan Mahmud II (1808-1839) donio je uredbe kojima je položaj nemuslimana znatno poboljšan.⁷⁷ Sultan je inaugurirao načela osmanizma kao integralne državne ideologije

⁷⁵ BOA, Cevdet, Adliye, dosya 36, gömlek 2186. O praksi obnavljanja fermana upisom naredbe na margini (*der kenâr*) vidi: Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)* (Istanbul: Kubbealti Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, 1998), 118.

⁷⁶ Frazee, 164-166.

⁷⁷ Bozkurt, 40-42.

nasuprot separatističkim nacionalizmima kršćanskih naroda, što je često javno isticao: “Ja svoje podanike muslimane prepoznajem u džamiji, kršćane u crkvi, a Židove u sinagogi. Između njih nema druge razlike. Moja ljubav i pravda prema svima su snažne, i svi su oni moja istinska djeca.”⁷⁸ Mahmud II je formalizirao položaj nemuslimanskih zajednica koje do tada nisu bile organizirane kao *milleti*. 1829. je organiziran millet armenskih katolika, a 1836. i rimokatolici su službeno priznati kao autonomna zajednica. Tada rimokatolici u prijestolnici, u najvećem broju podanici zapadnoeuropskih država, dobijaju pravo biranja službenog predstavnika na Porti.⁷⁹ Mahmud II je inaugurirao i vrlo benevolentnu politiku prema obnovi crkava, te je do tada izuzetno skupa i komplicirana procedura sada znatno olakšana.⁸⁰ Potvrđuju to i dozvole za obnovu bosanskih crkava izdane franjevcima 1830. godine, kao i dopisi lokalnih vlasti, franjevaca i austrijskog izaslanika.⁸¹ No, niti u tom slučaju sve nije išlo od početka glatko, budući da je cjelokupan proces, prema odluci kapitula, započeo još 1826. Prefekt provincije fra Stjepan Marković iz Travnik iste godine je izvadio “na kapii izun Burjuntiu, dassé moxe pripravgliati potribita japia.”⁸² Međutim, radovi na popravku crkve bili su prekinuti jer je novi bosanski vezir Abdurahman-paša, “karvolija strashni,” odbijao dati dopuštenje za popravak crkve. No, situacija se promijenila dolaskom Ali Namik-paše u Bosnu, i nakon četiri godine dozvola je konačno izdana. Uz popis troškova za izdavanje fermana (*araç Turski*) fra Stjepan navodi i sve instance vlasti kojima su se fratri tim povodom obratili:

Za izun Burjuntiu grosha 62: Za Muraselu kadii u Kogniczu gr. 35; Veziru za Arz, i Arzohal gr. 1,307:18: Bakshisha kavazima kad Fermani doidoshe gr. 158: Kavazbashi Vezirevu na 1, cheshifu g. 330: Alil Neimarghi gr. 266: Kadii, Muteminu, i Fojnicanima Turcima na obba cheshifa g. 3,073: Vezir neuze vishe nishta, izvan na početku, a dade 6 Burjuntia, almu bii dato shto u kakvim Peksheshima g. 832:30.⁸³

Na Porti se za franjevačku stvar zauzeo austrijski veleposlanik u Istanbulu Franz Freiheit von Ottenfels Geschwind, koji je 12. studenog 1829. uputio pismo Seyyid Mehmed Pertev efendiji, *Réis Efendi de la*

⁷⁸ Citirano u: Bozkurt, 41.

⁷⁹ Frazee, 224.

⁸⁰ Bozkurt, 41.

⁸¹ Kemura, 74-75; Matasović, 251-252; BOA, Hatt-ı Hümâyûn, dosya no. 775, gömlek no. 36343, dosya no. 779, gömlek no. 36515, 36515 A, 36515 B, 36499, dosya no. 437, gömlek no. 22087, 22087 C, 22087 D.

⁸² Matasović, 252-253, dok. 1463.

⁸³ Ibid.

Sublime Porte Ottomane.⁸⁴ Pored dopisa lokalnih vlasti i molbe austrijskog veleposlanika, pozitivnom rješavanju franjevačke molbe svaka-ko je doprinijela i afirmativna fetva šejhulislama Yâsincizade Seyyid Abdülvehhab efendije.⁸⁵ Treba imati na umu da su unatoč određenoj liberalizaciji režima restriktivne odredbe šerijatskog prava o pitanju izgradnje crkava još uvijek bile na snazi, čega su bili svjesni i franjevci, pa su u svojoj molbi, koju je bosanski vezir Ali Namik-paša proslijedio u Istanbul, istakli tradicionalnu formulu da je obnova u skladu sa “starim učenjem” (va ‘z-i kadîmi üzere).⁸⁶

Proglasima sultana Abdul Medžida I (1839-1861) *Hatt-i şerîf od Gülhane* 1839. i *Hatt-ı Hümâyûn* 1856. godine zajamčena je puna ravnopravnost između muslimana i nemuslimana, odnosno između svih osmanskih podanika, “koje god viere il cĕrkve oni bili,” kako stoji u Jukićevom prijevodu *Hatt-ı şerîfa*.⁸⁷ Val modernizacije i tanzimatske reforme sredinom 19. stoljeća u potpunosti su izmijenile Carstvo. Nešto sporije, doduše, reforme su dopirale do provincija, uključujući Bosnu. Upravo ta sporost potiče fra Ivana Franu Jukića da objavi prijevode dvaju glavnih tanzimatskih proglaša u svojem časopisu “Bosanski prijatelj” 1851. i 1861. godine, “najviše iz tog uzroka, što su kod nas u Bosni malo poznati, a još manje obluženi,”⁸⁸ kako navodi u predgovoru prijevoda *Hatt-ı şerîfa*. U tekstu *Želje i molbe krstjanah u Bosni i Herceovini, koje ponizno prikazuju njegovom carskom veličanstvu sretnovladajućem sultanu Abdul-Medžidu* napisanom 1850., Jukić ističe da “ponizne želje i molbe, osnovane po načelu jednakosti, koju vaš dobre uspomene otac, i vi njegov vrijedni nasljednik, toliko putah javno i svečano obrekoste, al da se izvede i [u] život pretvori kod nas u Bosni, neprijatne okolnosti ne dopustiše.”⁸⁹ No, unatoč sporosti u provođenju reformi u život u Bosni, prema riječima samoga Jukića bosansko-hercegovački katolici su tijekom 1850-tih dobili dopuštenje za izgradnju pet novih crkava i četiri samostana.⁹⁰ 20. svibnja 1853. godine gvardijani samostana u Fojnici, Kreševu i Kraljevoj Sutjesci uputili su pismo zahvale sultanu Abdul Medžidu za “devet sjajnih Fermanah Vašeg Veličanstva,

⁸⁴ BOA, *Hatt-ı Hümâyûn*, gömlek no. 437, dosya no. 22087 C. Usp. osmanski odgovor: *Ibid.*, dosya no. 22087.

⁸⁵ Kemura, 74-75; BOA, *Hatt-ı Hümâyûn*, gömlek no. 775, dosya no. 36343.

⁸⁶ BOA, *Hatt-ı Hümâyûn*, dosya no. 779, gömlek 36515.

⁸⁷ Ivan Franjo Jukić, *Sabrana djela*, sv. 2 (Sarajevo: Svjetlost, 1973), 210.

⁸⁸ *Ibid.*, 207.

⁸⁹ *Ibid.*, 326.

⁹⁰ *Ibid.*, 579-581. Vidi tekst fermana o obnovi i proširenju crkve u Kreševu krajem džemâzjelahira 1269. / 1-9. travnja 1853. u: Kemura, 79-80. Kemura krivo preračunava datum u 1852. godinu.

u kojim se dopušta, da se načinja devet Cerkvih za Katolike najvirnije podložnike Vašeg Veličanstva.” U svojem veličanju sultanove velikuđušnosti gvardijani idu dotle da ga svrstavaju uz bok autoru ahdname i mitologiziranom franjevačkom benefaktoru, Mehmedu Osvajaču: “Car Abdul Medžid jest drugi Mehmed Han, jer što Ovi Katolicim u Bosni pokloni, pak poslim njega u različitim vrimenim, i okolnostim jest jim oduzeto, to Abdul Medžid povraćati započe.”⁹¹ Doduše, nova građevinsku djelatnost kršćana izazivala je protivljenje lokalnih muslimana, no, kako kaže Jukić, “vlada turska na to dobro pazi, nit jim pripuštja da načinjeno razore, a početo obustave, ili ikakvu zapreku ili smetnju učine...”⁹²

Najviše podataka o novom razdoblju u odnosima franjevaca i Porte nalazimo u kronici fra Jake Baltića, koji kao suvremenik pokriva razdoblje od 1843. do 1882. godine. Baltić je i osobno boravio u Istanbulu u razdoblju od 1847. do 1849., tako da njegovo pripovijedanje doista predstavlja prvorazredan i autentičan izvor.⁹³ Napomenimo još da je Baltić tijekom boravka u Istanbulu naučio osmanski turski jezik toliko dobro da je po povratku u Bosnu napisao osmansko-tursku slovnice, koja je nažalost izgubljena.⁹⁴

Brojne delegacije franjevaca dolazile su u više navrata u Istanbul povodom tzv. Barišićeve afere.⁹⁵ Pored Beča i Rima, u rješavanje ova spora izazvanog od strane bosanskog biskupa Rafe Barišića, koji je stubokom potresao katoličku organizaciju u Bosni i Hercegovini, umiješala se i Porta. 1843. godine u osmansku prijestolnicu kao izaslaničci Provincije Bosne Srebrene stigli su fra Lovro Karaula i fra Marijan Šunjić. Tom prigodom su uspjeli dobiti povoljan ferman sultana Abdul Medžida, “s kojim se svi starinski fermi potvrđuju i što se tiče Barišića raspre, obćeno je stavito u fermandu, *da nitko frataro kano vjernih*

⁹¹ *Gökkube Altında Yaşamak. Belgelerin Diliyle Osmanlı Hoşgörüsü*, ur. Cevit Ekici (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 2006), 16-18 (faksimil pisma), 12-14 (osmanski prijevod).

⁹² Jukić, sv. 2, 581. Usp. Noel Malcolm, *Povijest Bosne. Kratki pregled* (Zagreb – Sarajevo: Erasmus Gilda, Novi Liber, Dani, 1995), 167-171.

⁹³ Vidi: R[astislav] Drljić, “Podaci o djelovanju bosanskih franjevaca u Carigradu prema Godišnjaku fra Jake Baltića,” *Franjevački vijesnik* 45, 4-5 (1938), 124-133.

⁹⁴ Anto Slavko Kovačić, *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene. Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture* (Sarajevo: Svjetlost – Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine – Franjevački provincijalijat “Bosne Srebrene”, 1991), 49.

⁹⁵ Vidi: Ilija Kecmanović, *Barišićeva afera. Prilog proučavanju istorije Bosne i Hercegovine u prvoj polovini XIX vijeka*, Djela, knj. III, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, knj. 3 (Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, 1954).

podajnika uznemiravati smije itd.”⁹⁶ S druge strane, Barišićev izaslanik na Porti, fra Frano Migić, nije bio tako uspješan.⁹⁷ Ipak, nova delegacija bosanskih franjevaca morala je otputovati u Istanbul 1845., da na Porti raspravi spor sa Barišićevim predstavnicima. Konačno, 1846. godine franjevci Bosne Srebrene su dobili presudu u svoju korist, dok je Barišić maknut s položaja bosanskog biskupa i premješten u Hercegovinu.⁹⁸ U Istanbulu su stvar Provincije branili neki od najsposobnijih franjevaca, poput fra Lovre Karaule, fra Martina Nedića, fra Marijana Šunjića, fra Filipa Pašalića i fra Luke Dropuljića.⁹⁹ Austrija i Rim bili su direktno involvirani u Barišićevu aferu, i to na strani biskupa Barišića. No, ovoga puta je sama Porta intervenirala u Rimu u bosansku korist preko Šekib efendije, kasnijeg ministra vanjskih poslova (*reis ul-küttap*), kojeg je pratio fra Filip Pašalić. Baltić ističe da je za pozitivan ishod parnice i izdavanje novoga fermana, koji je “najbolji, buduć posli tanzimata uvedenog izašo,” pored franjevačkog poslanstva na čelu sa fra Marijanom Šunjićem, zaslužan bio i francuski veleposlanik, tradicionalni katolički zastupnik. Znatnu pomoć i posredovanje franjevcima su pružili i poljski emigranti na čelu sa knezom Czartoryskim, koji je djelovao iz Pariza, grof Zamoljski u Istanbulu, kao i František Zach u Beogradu. Pored stranih diplomata i političara za franjevačku stvar se zauzeo i armenski katolički patrijarh.¹⁰⁰ Prema vijestima iz istanbulskog pisma fra Luke Dropuljića iz 1845., patrijarh Andon Hassoun (“Antonio Hassun”) je dobio nalog Porte, odnosno Šekib efendije, da izloži svoje mišljenje o slučaju, budući da je, prema patrijarhovim vlastitim riječima, njegova “zakonska duxnost to učinit, pravda, i dobbro karstjana, a i naloga Memlechetska zaduxujemo to učinit.”¹⁰¹ I Baltić piše kako “ministarstvo tursko, buduć ovu stvar smatraše kano zakonitu, učini posrednikom ove raspre patrijarhu Ermena, katolika u Carigradu ... koji je moro razučivati i prigledat svu raspru i turskom praviteljstvu predstavljati.”¹⁰² Po svemu sudeći Porta je patrijarhu armenskih katolika priznavala neku vrstu nadležnosti nad svim ostalim domaćim, osmanskim katolicima, za razliku od “Franaka,” stranih državljana, koji su se nalazili pod ingerencijom svojih veleposlanstava. Pritom treba imati na umu da je armenska katolička zajednica od 1831.

⁹⁶ Baltić, *Godišnjak*, 106, 105; Drljić, “Podaci o djelovanju bosanskih franjevaca,” 128.

⁹⁷ Baltić, *Godišnjak*, 106.

⁹⁸ Ibid., 129-130, 132-139; usp. Jukić, sv. 2, 585-586.

⁹⁹ Baltić, *Godišnjak*, 128 i passim.; Drljić, “Podaci o djelovanju bosanskih franjevaca,” 128; Anđelko Barun, *Svjedoci i učitelji. Povijest franjevaca Bosne Srebrene* (Sarajevo – Zagreb: Svjetlo riječi, 2003), 250.

¹⁰⁰ Baltić, *Godišnjak*, 145.

¹⁰¹ Matasović, 300.

¹⁰² Baltić, *Godišnjak*, 129.

i formalno uživala status katoličkog milleta (*Katolik milleti*), a patrijarh je pored duhovne vlasti obnašao i određene svjetovne administrativne funkcije kao poglavar milleta (*millet başı*). Stoga ne treba čuditi što je Porta presudu u unutarkatoličkom sporu osmanskih državljana prepustila armeno-katoličkom patrijarhu kao osobi koja je osmanski državljanin i državni činovnik.¹⁰³ U skladu sa načelima proklamirane samouprave, patrijarh Hassoun je osnovao komisiju sastavljenu od “po tri čovika od milleta kārshenoga ko: tri Ermenina, tri Frenjka, tri Gārka, svietovnjaka i czārkovnjaka,” na temelju čijeg mišljenja je trebao donijeti odluku.¹⁰⁴ Zanimljivo je da niti bosanski franjevci nisu bili skloni uplitanju Francuza Juliena Hillereaua, patrijaršijskog vikara, kao najvišeg predstavnika rimokatoličke crkve u Istanbulu, budući da je, prema Dropuljićevim riječima, “Arczbiskup Frenjski, nash glavni dushman.”¹⁰⁵

Sam odabir franjevac za izaslanstvo nije bio slučajan. Predvodnik izaslanstva, fra Marijan Šunjić, bio je jedan od trojice franjevac koje je Provincija uputila na studij u bečku Akademiju orijentalnih jezika 1821. godine. Nakon završetka trogodišnjeg studija, i u Šunjićevom slučaju specijalizacije u Bolonji kod prof. Josipa Mezzofatija, novopečeni “orijentalisti” se vraćaju u Bosnu i u samostanu Duha Svetoga u Fojnici pokreću prvu “školu za orijentalne jezike,” u sklopu koje uskoro nastaju brojne gramatike i rječnici osmanskog turskog jezika.¹⁰⁶ Budući da su i neki od ostalih članova izaslanstava upućenih u Istanbul po Barišićevoj aferi, ali i kasnije, dobro znali osmanski turski, može se zaključiti da je “fojnička škola orijentalnih jezika” počela davati dobre rezultate. Ipak, prilikom izlaganja problema pred Šekib efendijom 1845. godine bosansko izaslanstvo nije željelo ništa prepustiti slučaju, pa je, “za vechu sigurnost,” uzelo još dva prevodioca – “tercxumana.”¹⁰⁷

Posebno je interesantna veza franjevac sa organizacijom poljskih emigranata na čelu sa knezom Adamom Jerzyjem Czartoryskim okupljenih u tzv. Hotel Lambert, koji je dobio ime prema pariškoj rezidenciji Czartoryskog.¹⁰⁸ Jedan od ciljeva Hotela Lambert na Balkanu bilo

¹⁰³ O armenskoj katoličkoj crkvi u 19. stoljeću vidi: Frazee, 256-274; Bozkurt, 183-187.

¹⁰⁴ Matasović, 305.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ekrem Čaušević, “A Chronicle of Bosnian Turkology: The Franciscans and the Turkish Language,” u: Markus Koller i Kemal H. Karpat, *Ottoman Bosnia. A History in Peril* (Madison: The University of Wisconsin Press, 2004), 249-250.

¹⁰⁷ Matasović, 294.

¹⁰⁸ O balkanskoj politici Hotela Lambert vidi: Piotr Žurek, “Nova interpretacija geneze *Náčertanija*: Srbocentrizam Hotela Lambert i Hrvati,” *Scrinia slavonica*, 6 (2006), 629-648. Vidi i: Vaclav Začek, *Bosna u tajnim političkim izvještajima Františka Zacha iz Beograda (1843-1848)*, Građa, knj. XXI, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 17 (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1976). Usp. Kecmanović, 62-67.

je stvaranje “autonomne federacije turskih Slavena pod formalnom upravom Porte,” te u konačnici ujedinjenje austrijskih i osmanskih Slavena. Jednim dijelom je politika Czartoryskog našla na prijem kod iliraca na čelu sa Ljudevitom Gajem, čija je ideja o stvaranju “velike Ilirije” bila kompatibilna sa projektom Hotela Lamberta. Ključni čovjek za uspostavu veze sa Hrvatskom narodnom strankom i ilircima bio je agent Hotela Lambert u Beogradu, Čeh František Zach. U Beogradu 1844. František Zach i Stjepan Car, kao izaslanik Ljudevita Gaja, sklapaju ugovor o suradnji Hrvatske narodne stranke i Hotela Lambert, pri čemu su ilirci načelno prihvatili poljsku koncepciju stvaranja južnoslavenske države oko kneževine Srbije. Zach uspostavlja kontakt i sa pojedinim bosanskim franjevcima, simpatizerima ilirskog pokreta u Bosni i Hercegovini, prije svega fra Tomom (Josipom) Kovačićem, fra Filipom Pašalićem i fra Stjepanom Verkovićem. Hotel Lambert je u bosanskim franjevcima vidio snagu koja je u kasnijoj fazi imala provesti veliku katoličku unijatsku akciju na Balkanu, pri čemu bi širenje katolicizma i/ili crkvene unije stvorilo branu prema pravoslavlju i širenju ruskog utjecaja. Za ove ideje Poljaci su nastojali privući i Rim. U sporu između biskupa Barišića i bosanskih franjevac Hotel Lambert je vidio priliku da se uklanjanjem Barišića kao austrijskog eksponenta ukloni i austrijski utjecaj iz Bosne, te je stoga stavio usluge svojih agenata u Istanbulu, Rimu i Beogradu na raspolaganje Provinciji Bosni Srebrnoj.¹⁰⁹

Franjevci su uskoro uvidjeli nužnost utemeljenja stalne misije u osmanskoj prijestolnici, kako za potrebe duhovne skrbi za rastuću zajednicu hrvatskih, dalmatinskih i uopće katoličkih iseljenika sa južnoslavenskih prostora, tako i sa ciljem uspostavljanja vlastitog predstavništva u novim političkim okolnostima, odnosno, kako piše Jukić:

(...) *iz obzira duhovnog i vremenitog; duhovnog*: jer u Carigradu ima katolikah našeg jezika ljudih izobila, koji su pod imenom Hrvatah poznati; iz Dalmacije i Arbanaske ovdje ili su naseljeni, ili se za vrieme raznim prometom zabavljaju; osim toga mnoštvo mornarah na Lloydovih i turskih parobrodih služećih, koji bi rado slušali rieč božju u narodnom jeziku; *iz obzira vremenitog*: Carigrad je glavno mjesto svih upraviteljstah i sudovah turskih, i po novijoj carskoj naredbi moraju biti ovdje zastupnici i opravnici svih narodnostih i vjerozakonah

¹⁰⁹ Žurek, 636-638. Začetak, 15-34. Više o kontaktima Zacha i fra Filipa Pašalića vidi u: Miro Vrgoč, “Fra Filip (Josip) Pašalić,” u: Miro Vrgoč, *Duhovni stupovi Bosne Srebrene. Neki značajniji bosanski franjevci od 15. do 20. stoljeća* (Sarajevo – Zagreb: Svjetlo riječi, 2007), 421-424.

u Turskoj, dakle i katolici bosanski za tu svrhu potrebno je da imaju kakvu sgradu, gdje bi se ovi sklonili, i bosanskih katolikah poslove kod carskog devleta opremali... [istakao V.K.]¹¹⁰

No, silom prilika prvi korak koji su franjevci poduzeli u ostvarivanju ovoga cilja bilo je uspostavljanje uporišta ne u samome Istanbulu, već u njegovoj neposrednoj blizini. 1845. godine franjevci zalaganjem fra Filipa Pašalića kupuju od kneza Adama Czartoryskog zemljište za kapelu u anadolskom selu poljskih emigranata Adampolu (današnji Polonezköy), udaljenom tridesetak kilometara od Istanbula, a osnovanom 1842. Prema dogovoru sa predstavnikom poljskih imigranata u Istanbulu, Mihailom Czaykovskim, franjevci su trebali duhovno skrbiti o tamošnjim Poljacima, kao i Dalmatincima i bosanskim katolicima, koje su namjeravali doseliti iz brojne istanbulske zajednice.¹¹¹ U budućnosti je franjevački posjed u Adampolu trebao odigrati ulogu rasadnika kadrova za misionarsku djelatnost na Balkanu.¹¹² Pritom je činjenica da su bosanski franjevci bili osmanski podanici, te stoga u prednosti pred stranim misionarima, bez sumnje prevagnula. Spomenimo još i to da su se bosanski franjevci bez većih poteškoća sporazumijevali sa Poljacima, što je bio jedan od preduvjeta za uspješno pastoralno djelovanje. Što se tiče unijatsko-misionarskih planova za Balkan, treba istaći da je poljska strana pragmatično pristupala ovome pitanju, gledajući u katolicizmu prije svega jedan od osnova poljskog identiteta te sredstvo pogodno za borbu protiv pravoslavno-ruske varijante panslavizma.¹¹³ S druge strane, teško je reći koliko je Pašalić za ovaj projekt bio politički, a koliko strogo vjerski motiviran. Sudeći prema okružnici koju je 1858. izdao kao provincijal, u kojoj između ostalog opominje franjevce da se ne miješaju u politiku,¹¹⁴ moglo bi se naslutiti da nije imao osobnog interesa za politiku u užem smislu riječi, unatoč svojim poznanstvima sa brojnim osmanskim i europskim uglednim svjetovnjacima i ljudima od

¹¹⁰ Jukić, sv. 2, 582-583. O hrvatskim iseljenicima u Istanbulu u 19. stoljeću vidi dokumentarni film *Hrvati na Bosporu*, režija: Srđan Segarić, scenarij: Vjeran Kursar i Vesna Miović, Hrvatska televizija, 2011. (prikazano 8. svibnja 2011. u 12.05 sati, HRT 2).

¹¹¹ Baltić, *Godišnjak*, 138; Rastislav Drljić, "Rezidencija Sv. Jurja u Galati," *Franjevački vijesnik*, 41, 10-11 (1937), 343; Drljić, "Podaci o djelovanju bosanskih franjevaca," 129; Vrgoč, 424-425. O Adampolu (Polonezköy) vidi: Jerzy S. Łątka, *Adampol. Polska wieś nad Bosforom*, 2. izd. (Krakov: Klub Przyjaciół Turcji, 1992); Lucyna Antonowicz-Bauer, *Polonezköyü. Adampol*, prev. Yeşim Santepe, 2. izd. (Istanbul: İstanbul Kitaplığı, 2006).

¹¹² Žurek, 637-638.

¹¹³ Usp. Łątka, *Adampol*, 169-170.

¹¹⁴ Vrgoč, 428.

vlasti. Njegovo djelovanje bilo je vođeno prije svega interesima Provincije i katoličke crkve, na način kako ih je on shvaćao. 1853. godine Pašalić daje izjavu austrijskom agentu u Büyükdereu u Istanbulu protiv fra Rafe Barišića da kao hercegovački vikar posredstvom francuskog konzula u Sarajevu nastoji ponovo podvrgnuti bosansku Provinciju svojoj vlasti.¹¹⁵ Nekoć mrska Austrija nakon okončanja Barišićeve afere ponovno postaje zaštitnica bosanskog katoličanstva kojoj se franjevci rado utječu. Stoga, inzistiranje na strogo političkoj motiviranosti franjevaca i njihovom političkom ilirizmu i proto-jugoslavenstvu, kao i anti-austrijanstvu, prema mojem mišljenju, treba uzeti sa određenom rezervom.¹¹⁶ Kontakata sa srpskom vladom i Garašanimom je bilo dosta tijekom tzv. Barišićeve afere, no, izgleda da su obje strane u intenzivniju suradnju bile uvučene više zahvaljujući Františku Zachu i koncepcijama Hotela Lambert, nego temeljem vlastite inicijative i konkretnijih interesa. U promijenjenim okolnostima franjevci se ponovo tjesnije vežu uz Austriju. Zbog toga ih, kako prenosi austrijski generalni konzul u Sarajevu Atanacković 1853., pred osmanskim velikodostojnicima optužuje i lokalni “grčki” mitropolit Prokopije, izjavivši da se ne smije vjerovati franjevcima jer su oni više austrijski nego osmanski podanici.¹¹⁷ Ipak, to dakako nije značilo da su kontakti sa Beogradom bili u potpunosti prekinuti.

Zamisao o prevođenju bugarskih pravoslavaca na katoličanstvo rukovodila je Pašalića i 1859. godine kada se izravno obratio austrijskom generalnom konzulu u Sarajevu E. Rössleru. Kako saznajemo iz Rösslerova pisma grofu Rechbergu u Beč, Pašalić je tražio potporu Beča za preuzimanje bugarske misije iz ruku talijanskih pasionista. Pritom je očekivao da će se austrijska vlada založiti kod apostolskog nuncija i rimske Kongregacije za njegovo imenovanje na poziciju komesara ovoga projekta u Istanbulu, s obzirom na njegove veze sa Bugarima, poznavanje jezika, kao i činjenicu da kao osmanski podanik ne bi izazvao nepovjerenje Porte. Pašalić dodaje da podrška jačanju katoličanstva u “slavensko-turskim zemljama” predstavlja ne samo vjersku dužnost katoličke Austrije već istovremeno i znači suzbijanje pogubnog rusko-pravoslavnog utjecaja.¹¹⁸

¹¹⁵ Berislav Gavranović, *Bosna i Hercegovina od 1853.-1870. godine*, Građa, knj. IV, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, knj. 2 (Sarajevo: Naučno društvo N. R. Bosne i Hercegovine, 1956), 58-59.

¹¹⁶ Vidi npr. Kecmanović, 68-102.

¹¹⁷ Gavranović, 33. “Kürzlich entblödete er sich nicht, vor einigen vornehmeren Registrungsbeamten zu sagen, man habe sehr Unrecht den Franziskanern zu trauen, weil sie mehr österreichische als türkische Unterthanen seyn.”

¹¹⁸ Gavranović, 216-218. Vidi i izvornu Pašalićevu predstavku: *Ibid.*, 218-219. Usp. Vrgoč, 430.

Prema kroničaru Baltiću, što potvrđuju i poljski izvori, najvažnija osoba u vrijeme nastanka bosanske kapele u "Bitiniji," kako se posjed u Adampolu naziva u franjevačkim izvorima, bio je fra Lovro Karaula (*polj.* Franciszek Karaula), koji, kao "nastojnik", "s velikim nastojanjem i svojim energičnim postupanjem ovog lita [1846., op. V.K.] kapelu doista lipu od kamena s ciglom pokrivenu pet soba imajući dovrši, koja stade oko 30 kesa."¹¹⁹ Crkva je bila posvećena Sv. Ani. No, njena je datacija, što se tiče ostalih izvora, ipak nešto kompliciranija. Łątka na temelju pisma istanbulskog agenta Czaykowskog Czartoryskom u Pariz, u kojem traži sliku Sv. Ane i druge ukrase za kapelu, jer je "dom franciszkanów" završen, a kapela Sv. Ane je toga dana trebala biti posvećena, zaključuje da je crkva izgrađena dvije godine po osnivanju sela, tj. 1844.¹²⁰ S druge strane, današnji natpis na ulazu u crkvu Majke Božje Czestochowske u Polonezköyu kaže da je crkva posvećena Sv. Ani izgrađena 1842. godine, dok je 1914. ista crkva posvećena današnjoj nebeskoj zaštitnici.¹²¹ U stvari ne radi se o istoj građevini, budući da je, prema izvještaju fra Konrada Piramowicza koji je stigao iz Pariza u Adampol 1862., posjed bosanskih franjevaca već dulje vrijeme bio napušten i nalazio se u vrlo lošem stanju. U ovakvim okolnostima, 1867. Poljaci su počeli graditi novu, drvenu crkvu, koja je dovršena dvije godine kasnije.¹²² Ract pak donosi četvrtu verziju prema kojoj su crkvu izgradili izvorni vlasnici zemljišta u "Bitiniji," osnivači "Ferme Saint Vincent," francuski lazaristi sa sjedištem u Istanbulu, i posvetili je Sv. Ani 25. srpnja 1840., iste godine kada je "farma" i osnovana.¹²³ U nemogućnosti uvida u originalne dokumente, sklon sam kao godinu izgradnje bosanske kapele, uz određenu rezervu, prihvatiti 1846. koju podastire fra Jako Baltić, koji je i sam za vrijeme boravka u Istanbulu (1847-1849) vršio pastoralnu dužnost i u Adampolu.¹²⁴ Tome u prilog govori i činjenica da su bosanski franjevci ugovor o kupnji imanja od Czartoryskog sklopili 1. ožujka 1845., pa ne izgleda logično da su izgradili crkvu i kuću prije samog sklapanja ugovora.¹²⁵ Što se tiče Ractove vijesti o izgradnji kapele 1840. godine, moguće je da se radilo o manjoj, vjerojatno drvenoj kapeli na čijem mjestu su Bosanci podigli kamenu građevinu, ukoliko se nije radilo o dvije istoimene kapele, što je manje vjerojatno.

¹¹⁹ Baltić, *Godišnjak*, 139. Usp. Łątka, *Adampol*, 170.

¹²⁰ Łątka, *Adampol*, 170.

¹²¹ Vidi fotografiju natpisa u: Antonowicz – Bauer, 36.

¹²² Łątka, *Adampol*, 170-171.

¹²³ Ract, 186.

¹²⁴ Baltić, *Godišnjak*, 157-158.

¹²⁵ Vidi: Drljić, "Rezidencija Sv. Jurja," 342.

Karaula se kasnije vratio u domovinu, a njegovo djelovanje su nastavili drugi franjevci, poput fra Andrije Kujundžića i fra Marijana Šunjića, koji se nakon što je izabran za provincijala vratio u Bosnu krajem 1847.¹²⁶ U poljskoj literaturi se navodi da je od 1847. godine u Adampolu boravio i fra Filip Pašalić, koji slovi i kao prvi “duchowny administrator” poljske kolonije.¹²⁷ Poljski kolonisti, a radilo se većinom o bivšim vojnicima, izbjeglim pred Rusima 1830., dezerterima prisilno unovačenim u rusku carsku vojsku, ili ratnim zarobljenicima, odnosno robovima koje je Czartoryski dao otkupiti u Istanbulu, uglavnom nisu bili ljudi vični poljodjelstvu. Povrh toga, i zemlja koju su zaposjeli nije bila rodna, na što se žali i Baltić, dok se sva plodna zemlja nalazila u vlasništvu posjednika čitluka, francuskih lazarista, zbog čega dolazi do sukoba i napetosti.¹²⁸ Franjevci su žiteljima Adampola pored pastoralne skrbi pružali i praktičnu pomoć, u čemu se posebno istakao Pašalić, koji je pridonio i materijalnom razvoju kolonije poučavajući koloniste osnovama poljodjelstva, uzgoju voća i povrća, te uvođenjem vinove loze, koja se, međutim, zbog nepovoljnih sjeverozapadnih vjetrova nije uspjela održati. Pašalić je, također, nastojao sprovesti u djelo ideju o potpunom otkupu zemljišta od lazarista, za što je uspio privući i naklonost vrhovnog vojnog zapovjednika Carstva, Omer-paše Latasa. Međutim, uslijed spleta raznih okolnosti, do ostvarenja plana tada ipak nije došlo.¹²⁹ Krajem 1840-ih ili početkom 1850-ih bosanski franjevci prestaju stalno boraviti u Adampolu, i umjesto toga putuju jednom tjedno iz tridesetak kilometara udaljenog Istanbula da održe misu. Pritom su vjerojajtno stalno boravište imali u crkvi Santa Maria Draperis, kao što je to bilo u Baltićevom slučaju:

Naša je dužnost, kad smo dvoica bili, da jedan reče misu na 8 sahata na latinsku u sv. Marii, gdi se Hrvati kupe mlogi, a drugi na kolonii Poljacim. Ovo smo činili brez ikakva dohotka. U sv. Marii ide lemozina manastiru, samo što smo mi imali jelo i jednu sobu, a na kolonii siromašni Poljaci i Dalmatini od nas išću kruha.¹³⁰

¹²⁶ Drljić, “Rezidencija Sv. Jurja,” 342.

¹²⁷ Jerzy S. Łątka, *Słownik Polaków w Imperium Osmańskim i Republice Turcji* (Krakov: Księgarnia Akademicka, 2005), 244; Paweł Ziółkowski, *Adampol (Polonezkioj). Osada Polska w Azji Mniejszej* (Poznan, 1929), 24.

¹²⁸ Baltić, *Godišnjak*, 157, 139; Antonowicz-Bauer, 22; Łątka, *Adampol*, 69-70.

¹²⁹ Łątka, *Adampol*, 59, 69-70, 170; Łątka, *Słownik Polaków*, 244.

¹³⁰ Baltić, *Godišnjak*, 157. Usp. Łątka, *Adampol*, 170. Ovu praksu putovanja jednom tjedno iz Istanbula u Polonezköy radi pastoralne službe danas obavlja fra Dariusz Wiśniewski, poljski franjevac konventualac iz crkve Sv. Ante na İstiklal Caddesi, u četvrti Beyoğlu (nekadašnja Pera).

Razloga za napuštanje kolonije u Adampolu bilo je nekoliko. Do planiranog naseljavanja Dalmatinaca i bosanskih katolika, izuzev rijetkih iznimaka, nije došlo, što je obesmisliilo čitav projekt. Drugi razlog je bio ekonomske prirode, što je ujedno bio i razlog nedolaska iseljenika iz Istanbula – neplodnost zemlje i, u konačnici, neisplativost čitavog pothvata.¹³¹ Najkasnije krajem 1850-ih bosanski franjevci u potpunosti napuštaju Adampol, tako da je, kao što je već rečeno, 1862. njihov dom bio već “nekoliko godina napušten, u ruševinama, i praktički neprikladan za stanovanje.”¹³² Konačno, 1877. godine fra Grga Došen, upravitelj rezidencije Sv. Jurja u Istanbulu, prodaje za 1.000 franaka (50 napoleona) franjevački posjed Poljacima, koje je zastupao dr. Drozdowski.¹³³

Do kupnje trajne rezidencije u Istanbulu franjevačka poslanstva su boravila na različitim lokacijama u gradu. Tijekom Barišićeve afere franjevci su u početku boravili u iznajmljenim sobama u Çatal Hanu, u blizini džamije Sultana Bajazida i Velikog bazara (Kapalı Çarşı) u samome Stambolu u užem smislu riječi, u skladu sa naredbom vlasti.¹³⁴ U razgovoru sa armeno-katoličkim patrijarhom Hassounom franjevačka delegacija je iskazala želju za preseljenjem iz prilično udaljenog Stambola na suprotnu obalu Zlatnog roga, na Galatu i Peru, gdje su se nalazile važne institucije poput Armeno-katoličke patrijaršije i zapadnoeuropskih veleposlanstava, kojima su se franjevci utjecali radi dovršenja spora. Ktome, u Stambolu, u mahali kojom je dominirala Bajazidova džamija, nije postojala crkva u kojoj bi franjevci mogli služiti mise, dok su “franačka” Galata i Pera pružale izbor od sedam katoličkih crkava. Patrijarh Hassoun je potom uspio dogovoriti smještaj za fra Lovru Karaulu i fra Marijana Šunjića u samostanu Sv. Benedikta na Galati, kojim su upravljali francuski lazaristi, a nalazio se u neposrednoj blizini armeno-katoličke katedrale Svetog Spasitelja i patrijaršije. Fra Luka Dropuljić bio je smješten kod talijanskih benediktinaca u samostanu Sv. Petra i Pavla u blizini Galata kule. Nešto kasnije, Dropuljić se preselio u samostan franjevaca Santa Maria Draperis u Peri.¹³⁵

¹³¹ Baltić, *Godišnjak*, 138-139, 157.

¹³² Łatka, *Adampol*, 170. Usp. Ract, 189. Ract smatra da su bosanski franjevci otišli 1858. godine.

¹³³ Drljić, “Rezidencija Sv. Jurja,” 343, 347-348.

¹³⁴ Matasović, 299; Drljić, “Rezidencija Sv. Jurja,” 341. Za točan položaj hana vidi Goadov plan Istanbula iz 1904. godine, “Plan d’assurance de Constantinople” u: *Charles Edouard Goad’in İstanbul Sigorta Haritaları*, pripr. İrfan Dağdelen (Istanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2007), fol. 14.

¹³⁵ Matasović, 299-300. Vidi: *Charles Edouard Goad’in İstanbul Sigorta Haritaları*, fol. 27, 29, 37.

Uvidjevši da adampolski projekt neće zaživjeti u očekivanoj mjeri, Pašalić je odlučio priskrbiti Bosni Srebrenoj predstavništvo, odnosno agenciju, u samoj osmanskoj prijestolnici, koja bi, kako objašnjava Jelenić, “zastupala one stvari, koje su ili bile pridržane Visokoj Porti ili bi ih Visoka Porta usljed apelacije rješavala.”¹³⁶ 29. kolovoza 1853. Pašalić od carigradskog apostolskog vikara Hillereaua kupuje staru crkvu Sv. Jurja na Galati sa čitavom samostanskom zgradom, nekadašnje sjedište apostolskog vikarijata, za milijun osmanskih lira. Prema drugim izvorima, radilo se o 100.000 forinti, što je otprilike isti iznos, odnosno 83.333 forinti i 20 kruna sr. Pored Hillereaua i Pašalića kao agenta Bosanske Provincije, kao svjedoci su navedeni i o. Marko Bošnjak, te uglednici levantinske Pere Carlo Testa, Bartolomeo Schiaffi i Agostino God.¹³⁷ Pašalić je ovaj kompleks kupio, kako je navedeno na njegovoj nadgrobnoj ploči koja se nalazi pokraj oltara u crkvi Sv. Jurja, za “korist duhovnu jugo – katol. Slavianah.” Da bi namakao potreban novac Pašalić je počeo prikupljati dobrovoljne priloge i milodare u europskim prijestolnicama Beču, Pešti i Parizu, a preporuke za prikupljanje milodara dobio je od francuske i austrijske vlade, vlastitog provincijala fra Andrije Kujundžića, kao i biskupa Strossmayera.¹³⁸ Kako se sama crkva nalazila u dosta lošem stanju, nužna je bila njena obnova. Godine 1854. crkva je obnovljena dopuštanjem sultana Abdul Medžida i zahvaljujući pomoći austrijskog internuncija u Istanbulu baruna Karla Ludwiga von Brucka, što je ovjekovječeno na kamenom natpisu u samoj crkvi.¹³⁹ Iste godine Pašalić sklapa poseban ugovor sa von Bruckom temeljem kojega Austriji na pet godina iznajmljuje prostor u sklopu kompleksa Sv. Jurja za smještaj austrijske bolnice, mornaričkog ureda i konzularnog zatvora, uz

¹³⁶ Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, sv. 2, 288.

¹³⁷ Arhiv samostana Sv. Katarine, Kreševo. Copie de lettres, 2-VI-31. Carigradski kolegij. Rijet. 9. Prijepisi isprava 1854.-1866, Prijepis dokumenta o kupnji crkve Sv. Jurja iz arhiva bosanske rezidencije Sv. Jurja na Galati, Istanbul, 29. kolovoz 1853., str. 1 (nenumirano). Vidi i: Jukić, sv. 2, 582-583; Drljić, “Rezidencija Sv. Jurja,” 343-344; Belin, 302; Marmara, 42; *St. Georg in Istanbul* (Istanbul: St. Georgs-Kolleg, 1996), 14. Više o povijesti crkve Sv. Jurja vidi u: Ract, 143-148; Sezer Darnault, 155-159; *St. Georg in Istanbul*. Drljić pogrešno tvrdi da su franjevci crkvu kupili od kapucina (n.dj., str. 343). Za tečaj lire prema austrijskoj florinti oko 1850. (1 : 0.11) vidi: Ševket Pamuk, “Money in the Ottoman Empire, 1326-1914,” u: Suraiya Faroqhi et al., ur., *An Economic and Social History of the Ottoman Empire. Volume 2: 1600-1914* (Cambridge-New York-Melbourne: Cambridge University Press, 1997), 972.

¹³⁸ Jukić, sv. 2, 583; Drljić, “Rezidencija Sv. Jurja,” 344-345; Vrgoč, 426.

¹³⁹ Belin, 302; *St. Georg in Istanbul*, 15; Ract, 146.

godišnju najamninu u iznosu od 1.800 florinti. Najam je kasnije u više navrata produljivan.¹⁴⁰

Na provincijskom kapitolu održanom 1855. godine Pašalić je i službeno izabran za predsjednika Carigradske rezidencije Sv. Jurja na Galati (*Residentia Constantinopolitana ad S. Georgium Gallata*), dok je za vikara rezidencije postavljen fra Marko Bošnjak.¹⁴¹ Pašalić je tada bio i drugi put biran za kustoda Provincije, te je zbog ove dužnosti u upravi Provincije od 1853. veći dio vremena proveo na putu između Bosne i Istanbula.¹⁴² Sljedeće godine Pašalić je ponovno izabran za kustoda Provincije i predsjednika Carigradske rezidencije, u čijem su sastavu sada djelovala četiri franjevca. Uz Pašalića i Bošnjaka, koji je postao potpredsjednik rezidencije, izabrani su i fra Laurencije Vucić kao vikar, te fra Jozo Radoš kao propovjednik (*concionator*).¹⁴³ Na kapitolu održanom 1857. godine Pašalić je izabran za provincijala, pa ga je priroda ove dužnosti vezala uz Bosnu i udaljila iz Istanbula sve do 1860., kada prestaje obnašati ovu čast.¹⁴⁴ Na mjestu predsjednika rezidencije Pašalića nasljeđuje fra Marko Bošnjak, dok vikar postaje fra Antonio Alaupović.¹⁴⁵ Čini se da se rezidencija Sv. Jurja našla u dugovima, budući da je 1856. fra Marko Bošnjak kao vikar temeljem pristanka austrijske vlade i posredstvom austrijskog konzulata sklopio ugovor sa jednom pomorskom zakladom iz Trsta (*fondo della Marina*) o posudbi 30.000 forinti, uz otplatu 1.800 forinti godišnje na ime kamata i glavnice do potpune otplate duga.¹⁴⁶ 1858. godine Bošnjak i Alaupović potvrđeni su u funkcijama predsjednika i vikara, a izabrana su i dva nova člana Carigradske rezidencije, i to fra Josip Radoš kao prokurator i fra Blaž Dominiković kao kapelan austrijske bolnice.¹⁴⁷ Godinu dana kasnije tu

¹⁴⁰ Arslan Terzioğlu, "İstanbul'daki Avusturya – Macaristan Hastanesi Ve Türk Tıbbının Batılılaşması Açısından Önemi," u: Arslan Terzioğlu i Erwin Lucius, ur., *Türk Tıbbının Batılılaşması. Gülhane'nin 90. Kuruluş Yıldönümü Anısına 11-15 Mart 1988'de Ankara ve İstanbul'da Yapılan Simpozyuma Sunulan Bildiriler. Verwestlichung der türkischen Medizin. Berichte des Symposions anlässlich des 90. Gründungsjahres der Militärmedizinischen Akademie Gülhane vom 11.-15. März 1988 in Ankara und Istanbul* (Istanbul: Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, 1993), 73-74.

¹⁴¹ Arhiv Provincije Bosne Srebrene, Sarajevo. *Protocollum Provinciae Bosnae Argentinae*, III, 169.

¹⁴² *Ibid.*, 168; Vrgoč, 425.

¹⁴³ *Protocollum*, III, 176-177.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 193. Vrgoč, 426-434.

¹⁴⁵ *Protocollum*, III, 194.

¹⁴⁶ Arhiv samostana Duha Svetoga, Fojnica. Carigrad, isprava austrijskog konzulata u Istanbulu od 3. ožujka 1856. Usp. Jukić, sv. 2, 583; Drljić, "Rezidencija Sv. Jurja," 346-347.

¹⁴⁷ *Protocollum*, III, 205.

je samo Alaupović kao predsjednik, i Dominiković kao vikar i kapelan bolnice.¹⁴⁸

Čini se da su bosanski franjevci vršili dužnost kapelana austrijske bolnice od samog useljenja bolnice u prostor rezidencije Sv. Jurja. No, prema vijesti da je i fra Jako Baltić služio kao kapelan u austrijskoj bolnici za vrijeme svog boravka u Istanbulu (1847-1849), dok se bolnica još nalazila na Taksim u Feridiye sokaku, očito je da je ta veza uspostavljena ranije.¹⁴⁹ Doduše, u svome ljetopisu Baltić izravno ne spominje rad u bolnici, već samo napominje da je u vrijeme njegovog boravka u Istanbulu izbila kolera, pa je “tribalo bolesnike opremat.”¹⁵⁰ Franjevci su nastavili obavljati ovu humanu dužnost do kraja svog boravka u Istanbulu.¹⁵¹

Pašalić se za vrijeme svoga provincijalijata zamjerio mnogim franjevcima zbog načina rukovođenja Provincije, a posebno je oštar prema njemu Baltić, koji mu predbacuje da je branio građenje novih samostana i crkava u Bosni, a sve novce slao u Istanbul za potrebe rezidencije Sv. Jurja. Pašaliću je osobito zamjereno to što je za vizitatora i predsjedatelja provincijskog kapitula doveo stranca, Ivana od Kandije.¹⁵² Na kapitulo 1860. izabran je Pašalićev kandidat za provincijala, a on sam je izabran za predsjednika Carigradske rezidencije. Za potrebe vraćanja dugova Sv. Jurja Pašalić je išao u “collectu” u Mađarsku, no, na tome se putu teško razbolio.¹⁵³ 1861. Pašalić je ponovo izabran za predsjednika rezidencije u Carigradu, sa Filipom Kunićem kao potpredsjednikom.¹⁵⁴ Po savjetu liječnika otišao je u Carigrad na liječenje, no, nakon tri mjeseca provedena na Galati, 17. rujna 1861. Pašalić umire u 56. godini života. Pokopan je u crkvi Sv. Jurja, gdje mu se i danas nalazi nadgrobna ploča. Prema pisanju Zagrebačkog katoličkog lista u Dopisu iz Carigrada 26. rujna 1861., na Pašalićevom sprovodu okupilo se preko dvije tisuće ljudi.¹⁵⁵

¹⁴⁸ Ibid., 214.

¹⁴⁹ Jako Matković, *Život o. Jakova Baltića (1813-1887)* (Sarajevo: Naklada “Seraf/skog/ Perivoja”, 1908). Na žalost izvorno izdanje ovoga djela mi je bilo nedostupno, pa sam koristio grafički neprelomljen tekst kojeg mi je ustupio fra Marko Karamatić, kojemu ovom prilikom iskreno zahvaljujem. Poglavlje “Baltića javni rad u Carigradu pa u Bosni,” str. 7. O austrijskoj bolnici prije preseljenja u rezidenciju Sv. Jurja vidi: Terzioğlu, 72-73.

¹⁵⁰ Baltić, *Godišnjak*, 157.

¹⁵¹ Vidi: Drljić, “Rezidencija Sv. Jurja,” 351-352, i passim.

¹⁵² Arhiv samostana Sv. Franje Asiškog, Guča Gora. Jakov Baltić, *Čestite osobe redovnikah i svitovnjakah u Bosni* (u Docu 1873.), 17 (rukopis). Baltić, *Godišnjak*, 215-217; Vrgoč, 430-434.

¹⁵³ Vrgoč, 434.

¹⁵⁴ Protocollum, III, 252.

¹⁵⁵ *Zagrebački katolički list*, br. 42, god. 12 (1861), 333-334; Drljić, “Rezidencija Sv. Jurja,” 345-346; Vrgoč, 434.

Pašalić se za održavanje misije u Istanbulu zaduživao na raznim stranama, prikupljao novac u “collectama” kako u Bosni, tako i u Austriji, pa i šire. Dugovanja “gostinca Sv. Jurja” izgledala su nerješiva, pa se tako i većina sačuvanih dokumenata vezanih uz Carigradsku rezidenciju odnosi upravo na zaduživanje.¹⁵⁶ Baltić tako prigovara da je Pašaliću “s. Giorgio” bio važniji od podizanja crkava i samostana u samoj Bosni, i “sve bi vutro u Carigrad, gdi bi se čega dohvatio.”¹⁵⁷ Takvim postupanjem je i Provinciju doveo u probleme jer je iza sebe ostavio dug od 45.000 groša.¹⁵⁸ Ipak, Baltićeve optužbe da “nije bio prijatelj Bosni, mlogo bo obćeći s Turcim, i Madjarim...,” te da “nije bijo prijatelj ni Državi Redovničkoj,”¹⁵⁹ ipak treba odbaciti kao preoštre. Pašalić je bio čovjek koji je gledao na problem Bosne u jednome širem kontekstu, vidjevši u Istanbulu kao prijestolnici mjesto gdje bosanski franjevci moraju pod svaku cijenu imati svojega predstavnika, pogotovo u vremenu Tanzimatom nagovještenih sloboda. Za dugoročnu dobrobit katoličke Bosne Pašalić je obilazio i ostale europske prijestolnice, provevši tako veći dio svoga života na putovanju. Neki u njegovom djelovanju nisu vidjeli direktni interes i korist za Bosnu Srebrenu, predbacujući mu velike troškove koje je njegov projekt iziskivao, gotovo konspirativnu komunikaciju sa stranim dvorovima, diplomatima i drugim uglednicima, te pomalo autoritarno vladanje na unutarnjem planu dok je bio provincijal. Mišljenja sam da je Pašalić vidio šire i dalje od mnogih suvremenika, jer je upravo njegovo djelovanje u Istanbulu, kao i u drugim europskim centrima, te “konspiriranje” sa poljskim emigrantima, stranim diplomatskim predstavnicima u Istanbulu i osmanskim pašama, više puta Provinciji donijelo korist. Upravo njegovo djelovanje iz sjene tijekom tzv. Barišićeve afere uvelike je pridonijelo za bosanske franjevce pozitivnom rješenju ovoga dugogodišnjeg spora. Predstavništvo u Istanbulu omogućilo je Provinciji direktan i blagovremen pristup Porti i europskim veleposlanstvima, pa stoga i lakše potvrđivanje povlastica i izdavanje novih. Prema sudu Julijana Jelenića, “istaknutoga carigradskoga agenta najveća zasluga ide, što je obranio povlastice, kojim se i bosanski Franjevci i katoličke crkve u Bosni oslobagjaju od svih nameta, kojim ih sredinom devetnaestoga stoljeća neprijatelji krsta pokušale opteretiti.”¹⁶⁰

¹⁵⁶ Vidi: Arhiv samostana Sv. Katarine, Kreševo. Carigradski kolegij, passim; Arhiv samostana Duha Svetoga, Fojnica. Carigrad, passim.

¹⁵⁷ Baltić, *Čestite osobe redovnikah*, 17.

¹⁵⁸ Baltić, *Godišnjak*, 216.

¹⁵⁹ Baltić, *Čestite osobe redovnikah*, 17.

¹⁶⁰ Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, sv. 2, 289.

Istovremeno, rezidencija u Carigradu imala je veliku ulogu i u životu hrvatske katoličke zajednice koja je tada narasla na nekoliko tisuća pripadnika zahvaljujući velikom priljevu ekonomskih iseljenika. Kako piše Batinić, “u crkvi sv. Jurja, pod carskom zaštitom, hrvatski se propovijedalo i molilo, u bolnici su imali domaćega dušobrižnika, kod otomanskih oblasti vješta zagovornika.”¹⁶¹ Pašalić se iskazao i kao jedna od ključnih osoba pri oslobađanju fra Ivana Frane Jukića iz zatočeništva u Istanbulu. Znakovito je da su i ovoga puta u akciju bili uključeni uhodani franjevački zastupnici, poput austrijskog generalnog konzula Antuna Mihanovića, internuncijski Klecla, Francuske, te, kao i prilikom tzv. Barišićeve afere, armeno-katoličkog patrijarha.¹⁶² Osim toga, Pašalić se zauzimao i za bosanske begove koji su bili prognani iz domovine iz političkih razloga.¹⁶³ Čak niti optužba da je kao provincijal zanemarivao Bosnu i upućivao sva sredstva u Carigradsku rezidenciju nemaju osnova budući da je Pašalić prikupio novac i za gradnju škole pokraj crkve Sv. Antuna u Sarajevo.¹⁶⁴ U svakome slučaju, kada se podvuče crta, može se zaključiti da je cjelokupno Pašalićevo djelovanje bilo usmjereno na dobrobit Provincije i katoličanstva, kako u Bosni, tako i u Istanbulu, a nipošto ne na stjecanje osobne koristi. U tome smislu se o Pašaliću izrazio i apostolski vikar u Istanbulu Paolo Brunoni koji je, prema pisanju Zagrebačkog katoličkog lista, izjavio da je “umro poslanik apoštolski, koj je ne svoju slavu, ne svoju korist, nego slavu i poštenje Božje tražio.”¹⁶⁵

Nažalost, zavještaj umirućeg Pašalića “svojoj braći i prijateljem, da gledaju, da neizpuštaju iz ruku toli sveti, koji hasnoviti za naš narod zavod, već da idju i traže pomoći u dobrih kršćanah, te ga duga oslobode, i tako ovo jednovjerne i jednojezične braće dvostruko dobro uzčuvaju,”¹⁶⁶ nije održan, unatoč trudu njegovih nasljednika, prije svega zbog nemogućnosti vraćanja dugova i prikupljanja sredstava za normalno funkcioniranje rezidencije. Fra Josip Radoš, koji je predsjedao

¹⁶¹ Mijo V. Batinić, *Franjevački samostan u Fojnici od stoljeća XIV.-XX.* (Zagreb: Tiskara i litografija C. Albrechta, 1913), 143.

¹⁶² Vidi pisma uključenih stranaka u: *Ivan Franjo Jukić. Dokumentarna građa* (Sarajevo: Muzej književnosti Bosne i Hercegovine, 1970), 187-188, 190-195, 199-203.

¹⁶³ Batinić, 143; Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, sv. 2, 289; Vrgoč, 435-436; A. S. Kovačić, “Pašalić, Filip,” u: Franjo Emanuel Hoško, et al., ur., *Hrvatski franjevački biografski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, 2010), 431.

¹⁶⁴ *Zagrebački katolički list*, br. 42, god. 12 (1861), 334.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid.

rezidencijom od 1864. do 1868., zbog teškog financijskog stanja je bio prisiljen dići novu pozajmicu od Teodora Baltadžije u iznosu od 30.000 forinti. I upravo je taj dug na koncu doveo rezidenciju u nemoguću poziciju iz koje se više nije bilo izlaza, kako to objašnjava fra Domin Andrić u pismu definatoru u Sutjesci 9. listopada 1879:

Odakle ćemo dakle ove dugove isplatit ako ne prodademo u Stambolu barem Ospitala. A kada prodademo Ospital gdje nam i jest snaga, onda štaćenam Residentia, koja se bez Ospitala uzdržat nemože izvan da opet u dug pade pak da ju Provincia održaje. Kadasu dosadanji praesidenti koji više koji manje, svaki u dugu ostao, još su primali za službu bolesnikoh u Ospitalu na mjesec po 87 forinti, kako neće ostat u dugu kad nestane potpore od Ospitala?¹⁶⁷

Rasprodaja imovine je započela 1877., kada je, kako je već spomenuto, predsjednik rezidencije u razdoblju od 1875. do 1877., fra Grga Došen, Poljacima prodao franjevačko imanje u Adampolu.¹⁶⁸ 1879. trebalo je isplatiti dug Baltadžiji, no, kako novca nije bilo, fra Stipo Ladan, novi predsjednik rezidencije, i franjevački sindik Michael Timoni, uspjeli su zainteresirati za sudbinu rezidencije biskupa Strossmayera, koji intervenira u Beču i nagovara austrijsku vladu da na sebe preuzme franjevačko dugovanje. No, unatoč aranžmanu sa Austrijom, položaj Sv. Jurja se i dalje pogoršavao, sve dok 1882. Ladan ne odlučuje prodati rezidenciju u Galati austrijskim lazaristima, kao jedino preostalo rješenje.¹⁶⁹ Sporazum o prodaji rezidencije je sklopljen 14. rujna 1882. godine u Istanbulu između Ladana kao predsjednika rezidencije Sv. Jurja i Timonija kao franjevačkog sindika, te o. Petera Konrada Stroevera, kao predstavnika lazarista.¹⁷⁰ Nakon što je kupoprodaju dozvolio bosanski provincijal fra Ilija Čavarović, pristupilo se sklapanju konačnog ugovora, koji je potpisan 25. studenog 1882. u kancelariji apostolskog vikarijata u Istanbulu. Michael Timoni se ponovo javlja u ulozi franjevačkog sindika, a uz predsjednika rezidencije Ladana bosansku stranu zastupa i fra Rafael Babić. U ime lazarista ugovor je potpisao Stroevert. Rezidencija je prodana za 7.500 lira, od čega je franjevcima odmah isplaćeno 3.000, dok su preostali iznos lazaristi trebali otplaćivali u obrocima uz kamate do 1897.

¹⁶⁷ Arhiv samostana Duha Svetoga, Fojnica. Carigrad, Pismo fra Domina Andrića od 9. listopada 1879. Usp. Drljić, "Rezidencija Sv. Jurja," 346-347; *Protocollum*, III, 284, 306, 350, 384.

¹⁶⁸ Drljić, "Rezidencija Sv. Jurja," 347-348. Usp. *Protocollum*, IV, 82, 103, 132.

¹⁶⁹ Drljić, "Rezidencija Sv. Jurja," 348-350.

¹⁷⁰ Arhiv crkve Sv. Jurja, Istanbul. Ugovor (Contrat) od 14. rujna 1882.

godine.¹⁷¹ U pismu Flandorferu Stoever je, ushićen dobro obavljenim poslom, pobrojio što je sve spadalo u posjed upravo kupljenog Sv. Jurja: 1) austrijska bolnica, 2) veliki austrijski zatvori, 3) dva ili tri ureda austrijske mornarice (*uffice Austriaco della Marina*), 4) prekrasna crkva zajedno sa svim crkvenim namještajem i priborom, 5) mali samostan sa osam soba i kuhinjom, te tri terase, 6) dva manja dvorišta, 7) lijepa mala bašta, i 8) terasa na vrhu zgrade sa najljepšim pogledom na čitavi Istanbul. Stoever dodaje da “niti jedna kuća svećenika ili sestre nema takav pogled.”¹⁷²

Treba istaknuti da je Provincija odluku o prodaji rezidencije Sv. Jurja donijela u okolnostima prelaska Bosne i Hercegovine pod austro-ugarsku upravu (1878), uslijed čega održavanje stalnog predstavništva u osmanskoj prijestolnici više nije bilo aktualno. Pa ipak, 1882. prisutnost bosanskih franjevaca u gradu na Bosporu nije sasvim prestala. Fra Rafael Babić nastavlja vršiti službu kapelana u austro-ugarskoj bolnici. Do 1885. je stanovao sa lazaristima, a potom seli u samostan Santa Maria Draperis, nacionalnu crkvu austro-ugarskih podanika.¹⁷³ Interes franjevaca za ostanak u Istanbulu i nakon prodaje rezidencije Sv. Jurja vjerojatno se može protumačiti potrebom za pastoralnim djelovanjem među hrvatskim iseljenicima. U tome smislu zanimljivo je da je Babić krstio Antonija Laurenicja Zellicha, člana jedne od najuglednijih obitelji hrvatskih iseljenika u Istanbulu, koja se izuzetno istakla u tiskarstvu.¹⁷⁴ 1892. Babić napušta Istanbul, a na njegovo mjesto dolazi fra Ivo Đebić-Marušić, koji dvije godine kasnije umire u ovome gradu. Marušića zamjenjuje fra Florijan Nadarević, koji tu ostaje do 1900. Prema dogovoru sa braćom samostana Santa Maria Draperis, u zamjenu za osigurani smještaj Nadarević je morao govoriti 20 misa mjesečno i pomagati u duhovnoj pastvi. 1900. Nadarević sa lazaristima uspijeva dogovoriti završnu isplatu duga, i njihov potpuni ulaz u posjed. On potom odlazi, a zamjenjuje ga fra Paškal Dumančić, koji je bio posljednji bosanski franjevac u Istanbulu. 1903. godine Dumančić je morao napustiti grad na Bosporu zbog teške bolesti. Tradicionalnu franjevačku službu kapelana u austro-ugarskoj bolnici potom su preuzeli austrijski lazaristi.¹⁷⁵

¹⁷¹ Arhiv crkve Sv. Jurja, Istanbul. Kaufvertrag, 25. XI. 1882; Drljić, “Rezidencija Sv. Jurja,” 350; St. Georg in Istanbul, 16-17.

¹⁷² St. Georg in Istanbul, 16-17.

¹⁷³ Drljić, “Rezidencija Sv. Jurja,” 350-351; Belin, 278.

¹⁷⁴ Santa Maria Draperis, Istanbul. Liber XI Baptizatorum ab anno 1890 usque ad annum 1897, 49, 179.

¹⁷⁵ Drljić, “Rezidencija Sv. Jurja,” 351-353.

*Franjevci na dužnosti u Carigradskoj rezidenciji Sv. Jurja od 1855. do 1879. godine
(prema Protokolu Provincije)¹⁷⁶*

Godina	Predsjednik	Potpredsjednik	Vikar	Prokurator	Propovjednik	Kapelan
1855.	Filip Pašalić		Marko Bošnjak			
1856.	Filip Pašalić	Marko Bošnjak	Laurencije Vucić		Josip Radoš	
1857.	Marko Bošnjak		Antonio Alaupović			
1858.	Marko Bošnjak		Antonio Alaupović	Josip Radoš		Blaž Dominiković
1859.	Antonio Alaupović		Blaž Dominiković			Blaž Dominiković
1861.	Filip Pašalić	Filip Kunić				
1862.	Antonio Alaupović		Stjepan Orlovac			Mihael Marijanović
1863.	Josip Radoš					
1864.	Josip Radoš		Mihael Marijanović			
1865.	Josip Radoš		Nikola Lovrić			
1866.	Josip Radoš (prema Drljiću do 1868.)		Nikola Lovrić			
1869.	Ivan Jurić		Mihael Franković			
1870.	Ivan Jurić		Mihael Franković			
1871.	Ivan Jurić		Bonaventura Popović			
1872.	Ivan Jurić		Bonaventura Popović			
1873.	Ivan Jurić		Stjepan Momčinović			
1874.	Stjepan Momčinović		Grgo Došen			
1875.	Grgo Došen		Bonaventura Popović			
1876.	Grgo Došen		Stjepan Ladan			
1877.	Grgo Došen		Stjepan Ladan			
1878.	Stjepan Ladan		Šimun Oršolić			
1879.	Stjepan Ladan		Šimun Oršolić			

¹⁷⁶Protocollum, III, 169, 177, 194, 205, 214, 252, 266, 284, 306, 350, 384, 423; IV, 1, 17, 37, 55-56, 69, 82, 103-104, 132, 154-155.

ZAKLJUČAK

Iako katolici nisu bili službeno priznata vjerska zajednica u mjeri u kojoj su ta pitanja bila administrativno uređena sa pripadnicima Pravoslavne ili Armenske crkve, zahvaljujući svjetovnim posrednicima, od lokalnih trgovaca do diplomata katoličkih država, bosanski franjevci su, sa ponekad više, a ponekad manje uspjeha, rješavali svoje poslove na osmanskoj Porti. Dubrovačka Republika i Sveta Stolica u Provinciji Bosni Srebrenoj su vidjele jedinu crkvenu organizaciju sa pravom djelovanja na osmanskom prostoru. Stoga su franjevačke usluge u rimskim misijama i dubrovačkim kolonijama za njih bile od iznimne važnosti. Pored Dubrovnika i Rima, franjevcima redovito pomažu i dvije političke velesile, Francuska i Austrija. Sredinom 19. stoljeća franjevcima ruku pruža i poljska emigracija okupljena oko Hotela Lambert. Iako ponekad bivaju uvučeni u političke projekte svojih zaštitnika, franjevci uglavnom djeluju pragmatično, i, u skladu sa svojim poslanjem, nastoje u datim okolnostima izvući za sebe i osmansko katoličanstvo što veću korist. Kada sredinom 19. stoljeća reorganizacija i liberalizacija osmanske države omogućuju, štoviše, i predviđaju ustanovljavanje predstavništava “sviuh narodnostih i vjerozakonah” u prijestolnici, Bosna Srebrena ne oklijeva i osniva rezidenciju Sv. Jurja na Galati unatoč visokim troškovima. Planovi predsjednika Carigradske rezidencije fra Filipa Pašalića, koji u to vrijeme vrši i dužnosti kustoda i provincijala, bili su u skladu sa ponuđenim perspektivama. Međutim, dijelom zbog prerane Pašalićeve smrti i visokih troškova, a u najvećoj mjeri zbog austrijske okupacije Bosne i Hercegovine koja je u potpunosti izmijenila okolnosti, do pune realizacije Pašalićevog istanbulskog projekta nikada nije došlo.

BOSANSKI FRANJEVCI I NJIHOVI PREDSTAVNICI NA OSMANSKOJ PORTI

Sažetak

Dobivanje fermana i ostalih isprava koje su utvrđivale prava i povlastice bosanskih katolika, iziskivali su od franjevaca dosta financijskih sredstava, ali i diplomatske vještine u komunikaciji sa nižim lokalnim vlastima, bosanskim vezirom, kao i samom Portom. Pritom franjevci u odnosima sa lokalnim vlastima djeluju uglavnom samostalno, dok u odnosima sa višim instancama većinom traže posredovanje svjetovnjaka, od domaćih trgovaca sa vezama u Istanbulu, do diplomatskih

predstavnik katoličkih država na Porti. Najčešće se radilo o poslanicima država kojima je Porta priznavala pravo duhovnog skrbništva nad osmanskim katolicima, poput Francuske, Austrije, i naravno, Svete Stolice. Posebnu pomoć bosanskim franjevcima pružala je Dubrovačka Republika, koja je, kao osmanski vazal i sjedište ispostave rimske Svete kongregacije za propagandu vjere za Balkan od 1623., imala veliki upliv na položaj katoličanstva u europskom dijelu Osmanskog Carstva.

Sredinom 19. stoljeća prilike su se iz temelja izmijenile pod utjecajem reformi Tanzimata i modernizacije. Proglašena je pravna jednakost svih građana Osmanskog Carstva bez ozbira na vjersku pripadnost, a nemuslimanskim vjerskim zajednicama je po prvi puta proklamativno zajamčena puna sloboda djelovanja. U novonastalim okolnostima vodstvo franjevačke provincije Bosne Srebrene odlučilo je utemeljiti stalno predstavništvo u osmanskoj prijestolnici Istanbulu. 1845. godine zalaganjem fra Filipa Pašalića (1806-1861) u selu poljskih emigranata Adamköyu (danas Polonezköy), udaljenom tridesetak kilometara od Istanbula, bosanski franjevci stječu svoje prvo uporište. Sedam godina kasnije franjevci kupuju crkvu Sv. Jurja sa samostanskom zgradom na Galati Istanbulu, i tu ostaju sve do 1882. godine, kada, uslijed prilika nastalih austro-ugarskom okupacijom Bosne i Hercegovine, nestaje potreba za franjevačkim predstavništvom u osmanskoj prijestolnici.

BOSNIAN FRANCISCANS AND THEIR REPRESENTATIVES AT THE OTTOMAN PORTE

Summary

In order to acquire *fermans* and other documents that defined the rights and privileges of Bosnian Catholics, the Franciscans not only needed considerable financial funds but also required diplomatic skills to deal with lower local authorities, the Bosnian *vezir*, and in some situations, the Porte as well. Whilst undertaking negotiations, the Franciscans usually acted independently in dealings with local authorities. However when communicating with higher authorities they often involved laymen throughout the mediation process, be they local traders with connections in Istanbul, to diplomatic representatives from Catholic states at the Porte. Most often the agents engaged, were representatives of states which had right of spiritual patronage over Ottoman Catholics, recognized by the Porte – France, Austria and the Holy See. A special role was played by an Ottoman vassal and the centre of the Roman Holy Congregation for the Propagation of the Faith for the Balkans since

1623 – the Republic of Dubrovnik (Ragusa), which had vast influence on the state of Catholicism in the European part of the Ottoman Empire.

In the mid-19th century, during the age of Tanzimat reforms and modernization, the situation changed drastically. One of the measures introduced brought equality to all citizens of the Ottoman Empire before the law, without distinction of faith. Accordingly, for the first time, non-Muslim communities were granted full freedom of action. Under these new circumstances, the leadership of the Franciscan Province of Bosna Srebrena (Bosna Argentina), made a decision to establish a permanent representative mission in the Ottoman capital Istanbul. In 1845, as a result of efforts of Fr. Filip Pašalić (1806-1861), Bosnian Franciscans acquired their first base in a village of Polish emigrants, Adamköy (today's Polonezköy), some 30 km away from Istanbul. Seven years later, the Franciscans bought the Church of St. George with a monastery building in the Galata quarter of Istanbul. They retained the mission in Istanbul until 1882, when, following the Austro-Hungarian occupation of Bosnia-Herzegovina, a need for a representative in the Ottoman capital ceased to exist.

Key Words: history, Ottoman Empire, 19th century, Bosnian Franciscans, Porte, diplomacy.